

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ
ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ

Διπλωματική Εργασία

ΑΝΑΠΤΥΞΗ, ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ, ΑΝΕΡΓΙΑ ΚΑΙ ΦΤΩΧΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΜΙΑ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΗ

ΤΣΑΧΑΛΙΝΑ ΔΗΜΗΤΡΑ (maf20029)

Επιβλέπων καθηγητής: Παπαναστασίου Ιωάννης

Υποβλήθηκε ως απαιτούμενο για την απόκτηση του Μεταπτυχιακού Διπλώματος στη
Λογιστική και Χρηματοοικονομική

Ιούνιος 2021

Αφιερώσεις – Ευχαριστίες

Στους γονείς μου Διονύση και Ευθαλία, που οφείλω τα πάντα....

Θα ήθελα να ευχαριστήσω, αρχικά, την οικογένεια μου και ιδιαίτερα τους γονείς μου που με στήριξαν με κάθε δυνατό τρόπο, οικονομικό και ψυχολογικό, κατά την διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών και όχι μόνο. Έπειτα, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Παπαναστασίου Ιωάννη για την άψογη συνεργασία και την πολύτιμη καθοδήγησή του καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας καθώς επίσης και όλους τους καθηγητές του τμήματος Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής του Πανεπιστημίου Μακεδονίας για όλες τις σημαντικές γνώσεις που μας μεταλαμπάδευσαν κατά τη διάρκεια του μεταπτυχιακού προγράμματος.

Περίληψη

Αντλώντας δεδομένα από την Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία (ΕΛ.ΣΤΑΤ.) και από την Παγκόσμια Τράπεζα (Αναπτυξιακοί Δείκτες, WDI), η παρούσα μελέτη επιχειρεί να αναλύσει τις τάσεις, τα χαρακτηριστικά και τη διαχρονική εξέλιξη της ανάπτυξης, της ανεργίας και της ανισότητας στην Ελλάδα και τις επιμέρους περιφερειακές ενότητες και νομούς κατά τη χρονική περίοδο 2000-2017.

Η ανάλυση των διαθέσιμων δεδομένων αποδεικνύει ότι η Ελλάδα συγκαταλέγεται στις χώρες οι οποίες μετά την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης εμφανίζουν άνοδο της φτώχειας δυσχεραίνοντας την οικονομική μεγέθυνση και την ανάπτυξη της χώρας η οποία παραμένει σε πολύ χαμηλά επίπεδα τα τελευταία χρόνια. Ωστόσο, η οικονομική κρίση φαίνεται να συνδέεται με μια αποκλιμάκωση της εισοδηματικής ανισότητας. Επίσης μία σχετική μείωση της ανεργίας παρατηρείται τα τελευταία χρόνια. Με τη χρήση της μεθόδου συνολοκλήρωσης ARDL και αντλώντας ετήσιες παρατηρήσεις για την Ελλάδα από το 1970 έως το 2017, εξετάστηκε η σχέση μεταξύ ανάπτυξης και εισοδηματικής ανισότητας. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπάρχει θετική σχέση μεταξύ αυτών των δύο μεγεθών. Επίσης ο έλεγχος της υπόθεσης Kuznets έδωσε μικτά αποτελέσματα για την Ελλάδα, σχετικά με την ύπαρξη της περίφημης αντίστροφης «U» καμπύλης μεταξύ εισοδηματικής ανισότητας και ανάπτυξης. Τέλος η διερεύνηση της σύγκλισης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ των νομών έθεσε υπό αμφισβήτηση την ύπαρξη σημαντικής σύγκλισης δείχνοντας μια διεύρυνση του χάσματος κατά κεφαλήν ΑΕΠ μεταξύ των εισοδηματικά ισχυρών και ασθενέστερων περιφερειών κατά το χρονικό διάστημα 2000-2008 στο οποίο η Ελληνική οικονομία είχε υψηλούς θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης. Για την περίοδο της κρίσης, μετά το 2008, αποτελέσματα έδειξαν μια τάση μείωσης των εισοδηματικών διαφορών με σημαντικά σημάδια σύγκλισης για τις περιφέρειες με το χαμηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ.

Λέξεις-κλειδιά: Ανάπτυξη, Ανισότητα, ARDL, Συνολοκλήρωση, σ-σύγκλιση, γ-σύγκλιση

Summary

Using data from the National Statistic Service of Greece (ELSTAT) and from the World Bank (Growth Index, WDI), this study attempts to analyze the trends, the characteristics and the evolution over time of growth, unemployment and inequality in Greece during the period 2000-2017 so in total level as in region level emphasizing on the effects of the current economic crisis.

Available data analysis shows that Greece belongs in the category of countries that show a rise in the poverty rates making worse the economic growth and development of the country which remains in very low levels these recent years. However, it is observed a de-escalation of income inequality and a decrease of unemployment in recent years. With the use of ARDL approach and the use of annual data for Greece during the period 1970-2017, it is examined the relation between growth and income inequality. The results have extracted that there is a positive relation between these two variables. Tests of the Kuznets ypothesis gave mixed results for Greece as far as the existence of the famous reverse «U» curve between income inequality and growth. Finally, the investigation of convergence of GDP per capita of the prefectures put under doubts the existence of an important convergence showing an enlargement of the gap of the GDP per capita among rich and poor Greek regions during the period 2000-2008, in which Greek economy had high positive rates of growth. For the period of economic crisis, after 2008, results showed a reduction of income differences with significant convergence signs for the regions with the lower GDP per capita.

Keywords: Growth, Inequality, ARDL, Cointegration, Convergence

Πίνακας περιεχομένων

Αφιερώσεις – Ευχαριστίες	2
Περίληψη.....	3
Summary	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ	13
1.1 Ανισότητα: έννοια	13
1.1.1 Αιτίες της ανισότητας	13
1.1.3 Μέτρηση ανισότητας	16
1.1.4 Δείκτης ανισοκατανομής του εισοδήματος Gini (Gini Index)	17
1.1.5 Η ανισότητα στην Ελλάδα	18
1.2 Ανεργία: έννοια	18
1.2.1 Τα είδη της ανεργίας.....	20
1.2.2 Συνέπειες της ανεργίας	21
1.2.3 Η ανεργία στην Ελλάδα	21
1.3 Φτώχεια: έννοια.....	23
1.3.1 Αιτίες της φτώχειας	24
1.3.2 Συνέπειες της φτώχειας.....	26
1.3.3 Η φτώχεια στην Ελλάδα	27
1.4 Οικονομική ανάπτυξη: έννοια	27
1.4.1 Μέτρηση της ανάπτυξης.....	28
1.4.2 Σχέση ανισότητας και ανάπτυξης	29
1.4.3 Σχέση ανεργίας και ανάπτυξης	30
1.4.4 Σχέση φτώχειας και ανάπτυξης	31
1.4.5 Η ανάπτυξη στην Ελλάδα	31
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ.....	33

2.1 Διαχρονική εξέλιξη του ρυθμού Ανάπτυξης, της Ανισότητας, της Ανεργίας, και Φτώχειας στην Ελλάδα.....	33
2.2 Οι Περιφέρειες της Ελλάδας	37
2.3 Διαχρονική εξέλιξη του ρυθμού Ανάπτυξης, της Ανισότητας, της Ανεργίας, και Φτώχειας ανά Περιφέρεια	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ.....	46
3.1 Ανάπτυξη και εισοδηματική ανισότητα: Γραμμική Παλινδρόμηση	46
3.1.1 Εισαγωγή.....	46
3.1.2 Βιβλιογραφική Ανασκόπηση	47
3.1.3 Το δείγμα	48
3.1.4 Έλεγχοι στατικότητας των μεταβλητών	49
3.1.5 Η εκτίμηση δυναμικού γραμμικού υποδείγματος της ανάπτυξης	52
3.2 Ανάπτυξη και εισοδηματική ανισότητα: Η Υπόθεση Kuznets	54
3.2.1 Η υπόθεση Kuznets.....	54
3.2.2 Έλεγχος της υπόθεσης Kuznets με χρονολογικά δεδομένα.....	56
3.2.2.1 Αυτοπαλίνδρομο υπόδειγμα κατανεμημένων χρονικών υστερήσεων και συνολοκλήρωση.....	56
3.2.2.2 Εκτίμηση του υποδείγματος ARDL.....	58
3.2.3 Έλεγχος της υπόθεσης Kuznets με δεδομένα πάνελ.....	61
3.2.3.1 Υποδείγματα Σταθερών Επιδράσεων (Fixed Effect (FE)) και Τυχαίων Επιδράσεων (Random Effect (RE)).....	61
3.2.3.2 Υποδείγματα ARDL.....	64
3.3 Ανάπτυξη και εισοδηματική ανισότητα: Εξέταση της σύγκλισης των νομών της Ελλάδος	67
Βιβλιογραφία.....	76

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1: Νομοί της Ελλάδας κατά κεφαλήν ΑΕΠ: σ-σύγκλιση και γ-σύγκλιση. 69

Πίνακας 2: Νομοί των υψηλότερων κατά κεφαλήν ΑΕΠ περιφερειών: σ-σύγκλιση και γ-σύγκλιση..... 71

Πίνακας 3: Νομοί των χαμηλότερων κατά κεφαλήν ΑΕΠ περιφερειών: σ-σύγκλιση και γ-σύγκλιση..... 73

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1.1 Καμπύλη Lorenz	17
Διάγραμμα 1.2 Εξέλιξη ανάπτυξης, ανεργίας και φτώχειας στην Ελλάδα 1970-2017.....	32
Διάγραμμα 2.1 Πορεία του δείκτη ανάπτυξης για την Ελλάδα για τα έτη 2000-2017.....	33
Διάγραμμα 2.2 Πορεία του ποσοστού ανεργίας για την Ελλάδα για τα έτη 2000-2017.....	34
Διάγραμμα 2.3 Πορεία του δείκτη φτώχειας για την Ελλάδα για τα έτη 2000-2017.....	35
Διάγραμμα 2.4 Πορεία του δείκτη ανισότητας για την Ελλάδα για τα έτη 2000-2017.....	36
Διάγραμμα 2.1.1 Εξέλιξη της ανάπτυξης στις 13 ελληνικές περιφέρειες για τα έτη 2000-2017.....	41
Διάγραμμα 2.2.1. Εξέλιξη της ανεργίας στις 13 ελληνικές περιφέρειες για τα έτη 2000-2017.....	42
Διάγραμμα 2.3.1 Εξέλιξη της ανισότητας στις 13 ελληνικές περιφέρειες για τα έτη 2000-2017.....	44
Διάγραμμα 3.1 σ-σύγκλιση και γ-σύγκλιση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ των νομών της Ελλάδας.....	70
Διάγραμμα 3.2 σ-σύγκλιση και γ-σύγκλιση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ των νομών των πλουσιότερων περιφερειών της Ελλάδας.....	72
Διάγραμμα 3.3 σ-σύγκλιση και γ-σύγκλιση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ των νομών των φτωχότερων περιφερειών της Ελλάδας.....	74

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα τελευταία χρόνια η παγκόσμια οικονομία βρίσκεται σε αναταραχή. Την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση ακολούθησε η κρίση χρέους και η βαθιά αυτή ύφεση επηρέασε σημαντικά τη χώρα μας. Από τα σημαντικότερα προβλήματα που καλείται να αντιμετωπίσει η ελληνική κυβέρνηση είναι η έξαρση του φαινομένου της φτώχειας, η όξυνση της εισοδηματικής ανισότητας, η εκτόξευση της ανεργίας αλλά και τα χαμηλά επίπεδα της ανάπτυξης. Τα παραπάνω έχουν αποτελέσει αντικείμενο πολλών θεωρητικών και εμπειρικών μελετών κατά τις τελευταίες δεκαετίες, με σκοπό να διερευνηθούν οι αιτίες, οι επιπτώσεις και οι τρόποι αντιμετώπισής τους αυτών των οικονομικών προβλημάτων.

Σκοπός της παρούσας εργασίας που πραγματοποιείται στα πλαίσια του μεταπτυχιακού προγράμματος «Λογιστική & Χρηματοοικονομική», είναι η εμπειρική μελέτη και ανάλυση της οικονομικής ανισότητας και της ανάπτυξης που φυσικά έχουν άμεση συνάφεια με τα προβλήματα της φτώχειας και της ανεργίας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ανάλυση της διαχρονικής εξέλιξης της φτώχειας κατά την περίοδο 2000-2017 δεδομένου ότι η χώρα μας συγκαταλέγεται μεταξύ των χωρών με υψηλά ποσοστά φτώχειας. Παρόμοια ανάλυση ακολουθεί και για τα μεγέθη της ανισότητας, της ανεργίας και της ανάπτυξης στον ελλαδικό χώρο εξετάζοντας τη συμπεριφορά αυτών των μεταβλητών ξεχωριστά στις 13 ελληνικές περιφέρειες. Παρακάτω παρουσιάζονται οι περιφέρειες και οι νομοί που αντιστοιχούν σε αυτές:

1. Αττική	1	Νομός	Αθηνών
	2	Νομός	Ανατολικής
	3	Νομός	Δυτικής
	4	Νομός	Πειραιά
2. Ανατολική Μακεδονία-Θράκη	5	Νομός	Δράμας
	6	Νομός	Έβρου
	7	Νομός	Καβάλας
	8	Νομός	Ροδόπης
	9	Νομός	Ξάνθης

3. Κεντρική Μακεδονία	10	Νομός	Χαλκιδικής
	11	Νομός	Ημαθίας
	12	Νομός	Κιλκίς
	13	Νομός	Πέλλας
	14	Νομός	Πιερίας
	15	Νομός	Σερρών
	16	Νομός	Θεσσαλονίκης
4. Δυτική Μακεδονία	17	Νομός	Φλώρινας
	18	Νομός	Γρεβενών
	19	Νομός	Καστοριάς
	20	Νομός	Κοζάνης
5. Ήπειρος	21	Νομός	Άρτας
	22	Νομός	Ιωαννίνων
	23	Νομός	Πρέβεζας
	24	Νομός	Θεσπρωτίας
6. Θεσσαλία	25	Νομός	Καρδίτσας
	26	Νομός	Λάρισας
	27	Νομός	Μαγνησίας
	28	Νομός	Τρικάλων
7. Στερεά Ελλάδα	29	Νομός	Ευβοίας
	30	Νομός	Ευρυτανίας
	31	Νομός	Φωκίδας
	32	Νομός	Φθιώτιδας
	33	Νομός	Βοιωτίας
8. Πελοπόννησος	34	Νομός	Αρκαδίας
	35	Νομός	Αργολίδας
	36	Νομός	Κορινθίας
	37	Νομός	Λακωνίας
	38	Νομός	Μεσσηνίας

9. Δυτική Ελλάδα	39	Νομός	Αχαΐας
	40	Νομός	Αιτωλοακαρνανίας
	41	Νομός	Ηλείας
10. Ιόνιοι Νήσοι	42	Νομός	Κέρκυρας
	43	Νομός	Κεφαλληνίας
	44	Νομός	Λευκάδας
	45	Νομός	Ζακύνθου
11. Βόρειο Αιγαίο	46	Νομός	Χίου
	47	Νομός	Λέσβου
	48	Νομός	Σάμου
12. Νότιο Αιγαίο	49	Νομός	Κυκλάδων
	50	Νομός	Δωδεκανήσου
13. Κρήτη	51	Νομός	Χανίων
	52	Νομός	Ηρακλείου
	53	Νομός	Λασιθίου
	54	Νομός	Ρεθύμνου

Για την ανάλυση χρησιμοποιούνται δεδομένα και δείκτες που προέρχονται από την Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ.) αλλά και από την Παγκόσμια Τράπεζα σύμφωνα με τα οποία είναι εμφανής η οικονομική κατάσταση στην Ελλάδα πριν την οικονομική κρίση, κατά το ξέσπασμα της κρίσης αλλά και μετά την κρίση.

Στη συνέχεια, η παρούσα εργασία δομείται ως εξής: το πρώτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στη θεωρητική θεμελίωση των μεταβλητών της φτώχειας, της ανισότητας, της ανεργίας και της ανάπτυξης δίνοντας έμφαση στην κατάσταση που επικρατεί στην Ελλάδα. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται σε γραφήματα και σχολιάζονται η διαχρονική εξέλιξη της φτώχειας, της ανισότητας, της ανεργίας και της ανάπτυξης στην Ελλάδα από το 2000 έως το 2017. Στο ίδιο κεφάλαιο περιγράφεται επίσης η διαχρονική πορεία του ρυθμού ανάπτυξης, του ποσοστού ανεργίας και του δείκτη ανισότητας για κάθε μια από τις 13 ελληνικές περιφέρειες εστιάζοντας στη συμπεριφορά που επιδεικνύει η κάθε περιφέρεια πριν και μετά

την οικονομική κρίση. Τέλος, στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της εμπειρική ανάλυσης των ετήσιων δεδομένων τα οποία ανάλογα με την διαθεσιμότητά τους αναφέρονται σε δύο χρονικές περιόδους: (i) 1970-2017 και (ii) 2000-2017.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ

1.1 Ανισότητα: έννοια

Η έννοια της ανισότητας είναι πολυδιάστατη. Για το λόγο αυτό, έχουν κατά καιρούς δοθεί διάφοροι ορισμοί οι οποίοι ενσωματώνουν πολιτικές, κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες που επικρατούν τη στιγμή που διατυπώνονται αυτοί οι ορισμοί (Μητράκος, 2000). Ο ορισμός που φαίνεται να έχει επικρατήσει είναι ότι η ανισότητα περιγράφει την άνιση κατανομή του πλούτου ή του εισοδήματος στα μέλη του πληθυσμού. Αποτελεί δηλαδή την αντίθετη έννοια της ισότητας όπου όλα τα μέλη του πληθυσμού λαμβάνουν ίσα μερίδια (Aggelopoulou, Zografakis & Sypsas, 2010). Η ανισότητα αποτελούσε ανέκαθεν μείζον ζήτημα για κάθε κοινωνία. Έτσι, παραμένει ακόμα επίκαιρη η γνώμη του Fisher, ο οποίος πριν από ογδόντα χρόνια έκανε την ακόλουθη διαπίστωση: «Κανένα άλλο πρόβλημα δεν παρουσιάζει τόσο μεγάλο ανθρώπινο ενδιαφέρον όσο αυτό (διανομή του προσωπικού εισοδήματος) και σχεδόν κανένα άλλο πρόβλημα δεν έχει μελετηθεί επιστημονικά τόσο λίγο» (Κετσειζοπούλου, 1990). Ο πρώην πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών, Barack Obama και η επικεφαλής του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου – ΔΝΤ (International Monetary Fund – IMF), Christine Lagarde έχουν δηλώσει ότι η αύξηση της ανισότητας πρέπει να αποτελεί θέμα προτεραιότητας για κάθε κοινωνία (Atkinson, 2015).

1.1.1 Αιτίες της ανισότητας

Η διεύρυνση των οικονομικών ανισοτήτων που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες αλλά και στη χώρα μας καθιστά απαραίτητη την ανάλυση των προσδιοριστικών παραγόντων. Τα αποτελέσματα υποδηλώνουν ότι σε αντίθεση με αυτό που υποστηρίζεται συχνά σε δημόσιους διαλόγους, η οικονομική ανισότητα οφείλεται

περισσότερο στις διαφορές «εντός» παρά «μεταξύ» των κοινωνικοοικονομικών ομάδων. Τέτοιες διαφορές είναι οι γεωγραφικές, δημογραφικές, εκπαιδευτικές, επαγγελματικές (Mitrakos, 2013). Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία οι διαφορές στην εκπαίδευση, οι διαφορές στην απασχόληση, η ανεργία και η φορολογία επηρεάζουν την ανισότητα. Ιδιαίτερα στην Ελλάδα, η αύξηση της ανεργίας και κυρίως της ανεργίας των νέων καθώς επίσης και η αύξηση του ΦΠΑ και των ειδικών φόρων κατανάλωσης για το αλκοόλ, τον καπνό και το πετρέλαιο θέρμανσης έχουν αυξήσει την ανισότητα (Mitrakos, 2014). Κατά τη διάρκεια της δημοσιονομικής κρίσης και της βαθιάς ύφεσης, η δραματική αύξηση της ανεργίας εκτιμάται ότι συνέβαλε στην επιδείνωση της οικονομικής ανισότητας στην Ελλάδα (Mitrakos, 2013).

Ένα άλλο μεγάλο μέρος της διεθνούς βιβλιογραφίας ασχολείται με την επίδραση της εκπαίδευσης στην οικονομική ανισότητα (Μητράκος, 2004). Η εκπαιδευτική ανισότητα φαίνεται να συνδέεται πολύ περισσότερο με την οικονομική ανισότητα από ότι άλλοι δημογραφικοί και κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες όπως το φύλο, η ηλικία, η περιοχή διαμονής, το μέγεθος και η σύνθεση του νοικοκυριού (Mitrakos, 2013). Δεν είναι τυχαίο που ως μέτρο για την άμβλυνση των οικονομικών ανισοτήτων τόσο στην Ελλάδα όσο και σε πολλές χώρες της Ε.Ε. προτείνονται οι εκπαιδευτικές πολιτικές. Τέτοιες πολιτικές αφορούν την ενισχυτική διδασκαλία σε φτωχά τμήματα πληθυσμού, την αύξηση των υποχρεωτικών ετών εκπαίδευσης, τη διατήρηση «ανοιχτών» σχολείων και πανεπιστημίων, τη μείωση του ποσοστού εγκατάλειψης του σχολείου, τον περιορισμό του φαινομένου της «υποκατάστατης εκπαίδευσης» (εξάρτηση από δαπανηρά ιδιωτικά σχολεία και φροντιστηριακά μαθήματα για την είσοδο στην τριτοβάθμια εκπαίδευση), (Μητράκος, 2004· Mitrakos, 2014). Για την ανακούφιση της ανισότητας προτείνονται επίσης «γενικές» και όχι «ειδικές» πολιτικές. Στην κατηγορία των γενικών πολιτικών ανήκουν οι πολιτικές που αφορούν όλα τα μέλη του πληθυσμού ανεξαρτήτως ειδικών χαρακτηριστικών (φορολογικές πολιτικές, γενικές πολιτικές κράτους πρόνοιας). Οι ειδικές πολιτικές (περιφερειακές ή γεωγραφικές πολιτικές, αγροτικές πολιτικές) δεν είναι ανεπιθύμητες αλλά φαίνεται να είναι λιγότερο αποτελεσματικές στη μείωση της ανισότητας (Mitrakos, 2013).

Μια ακόμη πιθανή αιτία για την οποία όμως δεν υπάρχουν σαφείς ενδείξεις ότι επηρεάζει αρνητικά την ανισότητα, είναι η παγκοσμιοποίηση. Σύγχρονες έρευνες των τελευταίων ετών, έδειξαν ότι υπάρχει πιθανή θετική συσχέτιση μεταξύ του εμπορίου και της απελευθέρωσης των χρηματοπιστωτικών αγορών και της κατανομής του εισοδήματος. Πιο συγκεκριμένα, για τις αναπτυσσόμενες χώρες η μείωση των εξαγωγών συνεπάγεται αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας ενώ η αύξηση των εισαγωγών για τις αναπτυγμένες από τις

αναπτυσσόμενες χώρες σχετίζεται με μείωση της εισοδηματικής ανισότητας. Επιπλέον, η απελευθέρωση του εμπορίου και των αγορών δημιουργεί κάποιο είδος μισθολογικής διαφοράς. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι η αναζήτηση εξειδικευμένου προσωπικού συνεπάγεται την αύξηση των μισθών τους, τη στιγμή που η μισθοδοσία των ανειδίκευτων εργαζομένων τείνει να μειώνεται ή να παραμένει στάσιμη.

1.1.2 Συνέπειες της ανισότητας

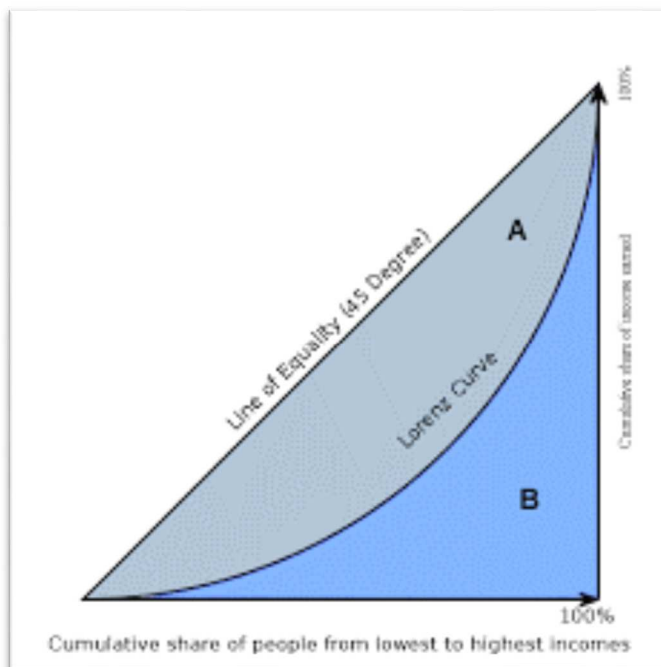
Πρέπει όμως να μας ανησυχούν τα υψηλά επίπεδα ανισότητας; Σε βιβλιογραφικές αναφορές έχουν παρατεθεί αρκετές από τις κοινωνικές επιπτώσεις της ανισότητας όπως η αυξημένη εγκληματικότητα, η εφηβική εγκυμοσύνη, η μειωμένη εκπαιδευτική απόδοση των παιδιών και η έλλειψη κοινωνικής συνοχής (Atkinson, 2015). Στοιχεία δείχνουν τον αντίκτυπο της ανισότητας και στο κομμάτι της υγείας. Υπήρξαν σημαντικές μελέτες που έδειξαν τη σαφή σχέση μεταξύ εισοδήματος ή επαγγέλματος με την υγεία. Οι έρευνες έδειξαν ότι υπάρχει μια κλίση για αυξημένο προσδόκιμο ζωής από άτομα με υψηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο και άτομα που κατέχουν διευθυντικές θέσεις. Βέβαια, το προσδόκιμο ζωής αυξήθηκε για όλους από το 1970 και μετά αλλά το χάσμα μεταξύ των κοινωνικών τάξεων παρέμεινε. Είναι πλέον σαφές ότι η οικονομική ανισότητα είναι επιβλαβής γιατί τοποθετεί τους ανθρώπους σε μία ιεραρχία οδηγώντας στην κοινωνική διαστρωμάτωση και επηρεάζοντας την υγεία και την κοινωνία. Έτσι, προβλήματα όπως οι ψυχοσθένειες, ο εθισμός σε αλκοόλ και ναρκωτικά, η βρεφική θνησιμότητα, η παχυσαρκία, οι ανθρωποκτονίες και τα υψηλά ποσοστά φυλάκισης απαντώνται πιο συχνά σε άνισες κοινωνίες (Rowlingson, 2011).

1.1.3 Μέτρηση ανισότητας

Τα μέτρα της ανισότητας χρησιμοποιούνται από τους οικονομολόγους για να απαντήσουν σε μια μεγάλη γκάμα ερωτημάτων όπως αν η διανομή του εισοδήματος είναι περισσότερο ίση τώρα από ότι ήταν στο παρελθόν, αν οι μη αναπτυγμένες χώρες έχουν μεγαλύτερη ανισότητα από ότι οι αναπτυγμένες χώρες, αν οι φόροι οδηγούν σε μεγαλύτερη ισότητα και καλύτερη διανομή του εισοδήματος ή του πλούτου (Atkinson, 1970). Στη βιβλιογραφία έχουν προταθεί διάφορα μέτρα με τις ακόλουθες δύο προσεγγίσεις να είναι οι επικρατέστερες. Η πρώτη στηρίζεται στη συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας η οποία χαρακτηρίζει το επίπεδο ευημερίας μιας κοινωνίας με βάση το ατομικό επίπεδο ευημερίας. Η προσέγγιση αυτή χρησιμοποιεί τον δείκτη του Dalton ο οποίος μας δείχνει πόσο απέχει η μέση πραγματική κοινωνική χρησιμότητα από τη μέση υποθετική κοινωνική χρησιμότητα και τον δείκτη του Atkinson ο οποίος αποτελεί μια παραλλαγή του δείκτη Dalton. Βασικό πρόβλημα είναι ότι η κοινωνική ευημερία δεν είναι εμπειρικά παρατηρήσιμη. Σύμφωνα με τον Sen (1973) πολλοί είναι οι οικονομολόγοι που δεν δέχονται τη μέτρηση της ανισότητας με βάση την κοινωνική ευημερία για δύο λόγους. Πρώτον, γιατί χάνει το περιγραφικό της χαρακτήρα και δεύτερον γιατί αποτελεί το άθροισμα ατομικών χρησιμοτήτων. Η δεύτερη προσέγγιση χρησιμοποιεί μέτρα και δείκτες που δείχνουν την έκταση και την ένταση της οικονομικής ανισότητας αλλά και τη σύγκριση των κατανομών εισοδήματος μεταξύ δύο χρονικών στιγμών. Τέτοιοι δείκτες είναι οι δείκτες Gini και Theil, η διακύμανση, η λογαριθμική διακύμανση, η σχετική απόκλιση από το μέσο (Κετσετζοπούλου, 1990). Πολλές φορές καταλήγουμε σε διαφορετικά αποτελέσματα ανάλογα με το δείκτη που χρησιμοποιούμε γιατί η αδυναμία εύρεσης μιας κοινά αποδεκτής «άριστης» συνάρτησης κοινωνικής ευημερίας οδηγεί αυτόματα και στην αδυναμία ύπαρξης ενός «άριστου» δείκτη ανισότητας (Aggelopoulou, Zografakis & Sypsas, 2010).

1.1.4 Δείκτης ανισοκατανομής του εισοδήματος Gini (Gini Index)

Ο δείκτης Gini αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους και ευρέως χρησιμοποιούμενους δείκτες για τη μέτρηση της ανισότητας. Αποτελεί ένα μέτρο απλό και εύκολο να κατανοηθεί και να εφαρμοστεί. Λαμβάνει τιμές από 0 έως 1, όπου 0 είναι η περίπτωση της πλήρους ισότητας και 1 είναι η περίπτωση της μέγιστης εισοδηματικής ανισότητας. Ένα άλλο σημαντικό πλεονέκτημα του δείκτη Gini είναι ότι μπορεί να παρασταθεί εύκολα από την καμπύλη Lorenz.

Διάγραμμα 1.1 Καμπύλη Lorenz

Το διάγραμμα με την καμπύλη Lorenz αποτελεί το φυσικό μέσο για τη γραφική αναπαράσταση του συντελεστή Gini. Η διαγώνιος γραμμή αντιπροσωπεύει την απόλυτη ισότητα ενώ η καμπύλη Lorenz αντιπροσωπεύει την τρέχουσα κατανομή του εισοδήματος. Το εμβαδόν μεταξύ της καμπύλης Lorenz και της διαγώνιου αντιπροσωπεύει τον δείκτη Gini και υπολογίζεται ως εξής: $Gini = \frac{A}{A+B}$. Όσο περισσότερο η καμπύλη Lorenz πλησιάζει την διαγώνιο, τόσο πιο ίση είναι η κατανομή πλησιάζοντας την ιδανική περίπτωση της τέλει

ισότητας. Αντιθέτως, όσο πιο πολύ η καμπύλη Lorenz απομακρύνεται από την διαγώνιο, τόσο περισσότερο αυξάνεται η εισοδηματική ανισότητα.

1.1.5 Η ανισότητα στην Ελλάδα

Η οικονομική ανισότητα αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα και της δικής μας κοινωνίας μας το οποίο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων (Κετσετζοπούλου,). Το πρόβλημα της ανισότητας βρίσκεται συνεχώς στο επίκεντρο του πολιτικού διαλόγου στη χώρα μας τα τελευταία έτη με την εμφάνιση της οικονομικής κρίσης ώστε να συζητηθούν η δομή της, το μέγεθός της, η διαχρονική της εξέλιξη και οι τρόποι αντιμετώπισής της (Μητράκος, 2004). Αξίζει να σημειωθεί ότι μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του εβδομήντα δεν υπήρχε έντονο ενδιαφέρον για θέματα σχετικά με την ανισότητα στην Ελλάδα κυρίως γιατί κατά τις τρεις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, η ελληνική οικονομία αναπτύχθηκε με γρήγορους ρυθμούς. Όμως, προς τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και κυρίως την δεκαετία του 1980, το τοπίο αλλάζει άρδην και η ανισότητα αποτελεί πλέον φλέγον ζήτημα (Tsakloglou, 1993). Η κατάσταση που επικρατεί απεικονίζεται στο διάγραμμα 1.2 όπου βλέπουμε την πορεία της ανισότητας στην Ελλάδα από το 1970 έως και το 2017 ενώ στο επόμενο κεφάλαιο της παρούσας μελέτης γίνεται διεξοδική αναφορά στο ζήτημα της εισοδηματικής ανισότητας στην ελληνική επικράτεια.

1.2 Ανεργία: έννοια

Ανεργία¹ είναι η κατάσταση ενός ατόμου που ενώ είναι πρόθυμο, διαθέσιμο και ικανό να εργαστεί, δεν δύναται να βρει εργασία. Η ανεργία αποτελεί μεγάλο πρόβλημα για κάθε

¹ <https://www.euretirio.com/anergia/>

κοινωνία γι' αυτό και βρίσκεται συχνά στο επίκεντρο της πολιτικής διαμάχης. Οι οικονομολόγοι μελετούν το φαινόμενο της ανεργίας για να διερευνήσουν τα αίτια της αλλά και για να προτείνουν στην πολιτεία τρόπους για την αντιμετώπισή της. Ας δούμε λοιπόν πιο αναλυτικά τι ακριβώς σημαίνει ανεργία. Κάθε οικονομία έχει ένα συγκεκριμένο μέγεθος πληθυσμού το οποίο διακρίνεται σε οικονομικά ενεργό και σε οικονομικά μη ενεργό (Λιανός, 2011). Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός αποτελεί το εργατικό δυναμικό της οικονομίας και περιλαμβάνει τα άτομα εκείνα τα οποία είναι ικανά προς εργασία και ταυτόχρονα θέλουν να εργαστούν. Τα άτομα εκείνα τα οποία δεν μπορούν να εργαστούν, για παράδειγμα, μικρά παιδιά, ηλικιωμένοι, ασθενείς, στρατιώτες, δεν ανήκουν στο εργατικό δυναμικό. Επίσης, τα άτομα τα οποία μπορούν να εργαστούν, αλλά για διάφορους λόγους δεν θέλουν, για παράδειγμα, τεμπέληδες, δεν ανήκουν στο εργατικό δυναμικό. Συνεπώς, τα άτομα που δεν μπορούν ή δεν θέλουν να εργαστούν αποτελούν τον μη οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Το εργατικό δυναμικό χωρίζεται σε δύο κατηγορίες, σ' εκείνους που εργάζονται και ονομάζονται απασχολούμενοι και σ' εκείνους που δεν εργάζονται και είναι άνεργοι. Με βάση τις παραπάνω διακρίσεις μπορούμε να δώσουμε τους εξής ορισμούς (Λιανός, 2011):

Εργατικό δυναμικό: είναι το σύνολο των ατόμων που μπορούν και θέλουν να εργαστούν.

Απασχολούμενοι: είναι τα άτομα που εργάζονται (θέλουν και μπορούν να εργαστούν)

Άνεργοι: είναι τα άτομα που μπορούν και θέλουν να εργαστούν, αλλά δεν μπορούν να βρουν απασχόληση.

Γίνεται φανερό από τα παραπάνω ότι το άθροισμα των απασχολούμενων και των ανέργων είναι ίσο με το εργατικό δυναμικό.

Όσον αφορά τη μέτρηση της ανεργίας, το μέγεθός της μπορεί να μετρηθεί ως απόλυτο μέγεθος, για παράδειγμα, χιλιάδες άνεργοι. Η σημασία όμως του αριθμού αυτού εξαρτάται από το μέγεθος του εργατικού δυναμικού. Γι' αυτό η ανεργία μετράται ως ποσοστό επί τοις εκατό (%) του εργατικού δυναμικού. Συγκεκριμένα: Ποσοστό ανεργίας = (Αριθμός ανέργων/ Εργατικό δυναμικό)*100

Το ποσοστό της ανεργίας μπορεί να διαφέρει από περίοδο σε περίοδο, καθώς μεταβάλλεται το απόλυτο μέγεθος της ανεργίας ή του εργατικού δυναμικού ή και των δύο. (Λιανός, 2011).

1.2.1 Τα είδη της ανεργίας

Υπάρχουν πέντε είδη ή κατηγορίες ανεργίας: η εποχιακή, η ανεργία τριβής, η διαρθρωτική ανεργία, η ανεργία λόγω ανεπαρκούς ζήτησης και η τεχνολογική ανεργία.

α) Εποχιακή ανεργία: είναι η ανεργία που εμφανίζεται λόγω του εποχικού χαρακτήρα κάποιων επαγγελμάτων (αγροτικά και τουριστικά επαγγέλματα). Χαρακτηριστικό αυτού του είδους ανεργίας είναι ότι επαναλαμβάνεται κάθε χρόνο και είναι μικρής διάρκειας (Δεδουσόπουλος, 2000).

β) Ανεργία τριβής: αποτελεί μόνιμο φαινόμενο που οφείλεται στην ανανέωση του εργατικού δυναμικού. Η αγορά εργασίας αδυνατεί να προσλάβει άμεσα ανέργους παρότι υπάρχουν κενές θέσεις απασχόλησης, ενώ οι άνεργοι παρόλο που διαθέτουν τα απαραίτητα προσόντα αδυνατούν να εντοπίσουν τις κενές θέσεις εργασίας ή δεν αποδέχονται οποιαδήποτε προσφερόμενη εργασία. Υπάρχει δηλαδή μια ασυμφωνία μεταξύ ανέργων και επιχειρήσεων για τις κενές θέσεις (Δεδουσόπουλος, 2000).

γ) Διαρθρωτική ανεργία: οφείλεται κυρίως σε τεχνολογικές μεταβολές οι οποίες δημιουργούν νέα επαγγέλματα και απαιτούν διαφορετικά προσόντα αλλά και σε αλλαγές στη διάρθρωση της ζήτησης που αυξάνουν τη ζήτηση κάποιων επαγγελμάτων και μειώνουν τη ζήτηση κάποιων άλλων. Μπορεί για παράδειγμα, σε κάποια ορισμένη περίοδο να υπάρχει έλλειψη μηχανικών ή αυξημένη ζήτηση για λογιστές. Αρκετές φορές οι θέσεις αυτές απαιτούν και τη μετακίνηση του εργατικού δυναμικού σε άλλες περιοχές. Εάν δεν υπάρξει επανεκπαίδευση των ανέργων ώστε να αποκτηθούν οι εξειδικευμένες γνώσεις που απαιτούνται, η διαρθρωτική ανεργία μπορεί να έχει μεγάλη διάρκεια (Δεδουσόπουλος, 2000).

δ) Ανεργία ανεπαρκούς ζήτησης: αυτή η κατηγορία ανεργίας έχει κυκλικό χαρακτήρα γι' αυτό ονομάζεται και κυκλική και εξαρτάται από τη χρονική διάρκεια του οικονομικού κύκλου. Σε περιόδους ύφεσης της οικονομίας αυξάνεται ενώ σε περιόδους οικονομικής μεγέθυνσης μειώνεται (Δεδουσόπουλος, 2000).

ε) Τεχνολογική ανεργία: είναι η ανεργία που προκαλείται κυρίως από την εξέλιξη της τεχνολογίας. Πολλές συζητήσεις λαμβάνουν χώρα για το αν οι τεχνολογικές καινοτομίες έχουν μερίδιο ευθύνης για τη διόγκωση της ανεργίας (Δεδουσόπουλος, 2000).

1.2.2 Συνέπειες της ανεργίας

Είναι ολοφάνερο, λοιπόν, ότι η ανεργία δημιουργεί μία σωρεία προβλημάτων στον άνεργο πολίτη αφού αποτελεί μια κοινωνική μάστιγα. Άρρηκτα συνδεδεμένη με την ανεργία είναι η ψυχική και σωματική υγεία των ανθρώπων. Η ανέχεια επιβαρύνει την υγεία με αποτέλεσμα ο άνεργος να εισέλθει σε δυσάρεστη θέση ή ακόμη να οδηγηθεί στον κοινωνικό αποκλεισμό. Έρευνες των τελευταίων ετών δείχνουν ότι η αύξηση των αυτοκτονιών και η αύξηση της χρήσης ουσιών αποτελούν συνέπειες του φαινομένου της ανεργίας. Όμως, η ανεργία δεν επηρεάζει μόνο την υγεία του ανθρώπου αλλά και την κοινωνία στο σύνολό της αφού οι αρνητικές επιπτώσεις της λειτουργούν σαν ντόμινο επηρεάζοντας και τους άλλους τομείς όπως το ασφαλιστικό, το δημογραφικό ή το δημοσιονομικό κομμάτι που εκδηλώνεται με τη μείωση του εθνικού εισοδήματος και την αύξηση των κοινωνικών δαπανών. Έτσι λοιπόν, οι συνέπειες της ανεργίας είτε είναι κοινωνικές είτε είναι πολιτικές ή οικονομικές δεν μπορούν να διαχωριστούν καθώς αύξηση της ανεργίας συνεπάγεται αύξηση κοινωνικών εντάσεων όλων των ειδών.²

1.2.3 Η ανεργία στην Ελλάδα

Το ζήτημα της ανεργίας αποτελεί σαφώς ένα από τα πιο πιεστικά προβλήματα για την ελληνική κυβέρνηση. Ακόμη και πριν από την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση, η ελληνική οικονομία βρισκόταν σε βαθιά κρίση που χαρακτηριζόταν κυρίως από μεγάλα δημοσιονομικά ελλείμματα, τεράστιο χρέος και υψηλά ποσοστά ανεργίας. Η κρίση του 2009 ενίσχυσε αυτές τις αρνητικές επιπτώσεις και επιτάχυνε την ύφεση της ελληνικής οικονομίας (Τράπεζα της Ελλάδας, 2019). Διάφοροι οικονομολόγοι αποδίδουν την αύξηση της ανεργίας σε μακροοικονομικές διαταραχές όπως η επιβράδυνση της παραγωγικότητας, η απότομη άνοδος των τιμών του πετρελαίου κατά την δεκαετία του 1970 και οι αλλαγές στα παγκόσμια επιτόκια. Η Ελλάδα είχε πάντα υψηλά ποσοστά ανεργίας τα οποία μειώθηκαν από το 1999

² (ΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Ελληνική Οικονομία και Απασχόληση, Ετήσια Έκθεση 2019, Αθήνα).

έως το 2008 και άρχισαν πάλι να αυξάνονται λόγω της πρόσφατης κρίσης³. Μετά από περίπου 9 χρόνια λιτότητας, η ελληνική οικονομία δεν εμφανίζει σοβαρές ενδείξεις μετάβασης σε μια διατηρήσιμη επεκτατική δυναμική. Οι πολιτικές λιτότητας και τα μνημόνια διεύρυναν τη φτώχεια και επιδείνωσαν τους όρους διαβίωσης των πολιτών. Οι αλλαγές στην αγορά εργασίας μετά τα μνημονιακά μέτρα που επιβλήθηκαν είναι κατατρεχτικές. Πιο συγκεκριμένα, μειώνεται η απασχόληση στον δημόσιο τομέα και καθιερώνεται η σχέση 1:5 και 1:10 μεταξύ προσλήψεων και αποχωρήσεων, εισάγονται μέτρα διαθεσιμότητας για τους εργαζομένους, συρρικνώνονται οι θέσεις προσωρινής απασχόλησης που καλύπτουν σε μεγάλο βαθμό τις βασικές ανάγκες των πολιτών, αυξάνονται οι απολύσεις εντείνοντας την ανασφάλεια των εργαζομένων. Συνέπεια όλων αυτών είναι η διόγκωση της ανεργίας η οποία συνοδεύεται από την έξαρση της εξωτερικής μετανάστευσης. Σύμφωνα με το Europass 200.000 νέοι έχουν ήδη μεταναστεύσει για λόγους εργασίας κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης. Αξίζει να σημειωθεί ότι από αυτούς, ένα μεγάλο ποσοστό συνιστά ειδικευμένο εργατικό δυναμικό, πράγμα που συνεπάγεται μεγάλη παραγωγική απώλεια για τη χώρα μας (Κουζής, 2011).

Επιπλέον, η συρρίκνωση των μισθών που προέρχεται από περικοπές τόσο στον δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα αποτελεί σημαντικό επακόλουθο των μέτρων λιτότητας. Η πλήρης απασχόληση μειώνεται δραματικά και αντικαθίσταται από την εκ περιτροπής εργασία η οποία βέβαια συνεπάγεται και μείωση αποδοχών. Έτσι, ένα μεγάλο ποσοστό των εργαζομένων στρέφεται προς τη μερική απασχόληση ή ακόμη και στην ανασφάλιστη εργασία προκειμένου να καλύψει τις ανάγκες του (Κουζής, 2011). Η κρίση στην Ελλάδα χτυπά όλες τις ηλικίες κυρίως σε θέσεις πλήρους και μόνιμης εργασίας και δυστυχώς η κατάσταση δεν φαίνεται να είναι αναστρέψιμη στο άμεσο μέλλον αφού οι προοπτικές για τους εργαζομένους και τους ανέργους είναι δυσοίωνες. Η ανησυχία του κόσμου για το αν έχουμε αφήσει πίσω μας την υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου είναι μεγάλη. Η κακή ποιότητα των εργασιακών σχέσεων, η μείωση των αποδοχών και το ανεπαρκές καθεστώς προστασίας των ανέργων και των εργαζομένων δεν υποδηλώνουν σε καμία περίπτωση μία αναπτυσσόμενη οικονομία (INE/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2019). Η εκρηκτική αύξηση της ανεργίας δημιουργεί κυρίως στους νέους αλλά και σε όλους τους εργαζόμενους συνθήκες αβεβαιότητας. Οι εργαζόμενοι νιώθουν όλο και περισσότερη ανασφάλεια στη δυνατότητά τους να διατηρήσουν την ήδη υπάρχουσα θέση εργασίας ή στην προσπάθεια για εύρεση μιας νέας θέσης. Ο κίνδυνος να

³ (Bank of Greece, Unemployment in Greece : Evidence from the Greek regions , Athens, June 2012).

χάσουν τη δουλειά τους και να ενταχθούν στην κατηγορία των μακροχρόνιων ανέργων ολοένα και αυξάνεται. Έτσι, το υψηλό ποσοστό ανεργίας αποτελεί ένα σταθερό χαρακτηριστικό της ελληνικής οικονομίας με τα αποτελέσματά του να επιδεικνύουν την αναποτελεσματική εσωτερική πολιτική της κυβέρνησης και τα λάθη του παρελθόντος που οδήγησαν σε καθίζηση την ελληνική οικονομία. Κρίνεται λοιπόν αναγκαία η δημιουργία ενός καινούργιου αναπτυξιακού προτύπου, όπου στόχος της οικονομικής πολιτικής θα είναι η προώθηση της απασχόλησης, η αντιμετώπιση των ανέργων και οι προοπτικές επανένταξής τους στο εργασιακό περιβάλλον και φυσικά η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας με την αύξηση των δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων⁴ (INE/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 1997-2012· INE/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 1998-2016). Μια ματιά στο διάγραμμα 1.2 αρκεί για να παρατηρήσει κανείς την ραγδαία αύξηση της ανεργίας τα τελευταία χρόνια ενώ μεγαλύτερη ανάλυση του φαινομένου πραγματοποιείται στο 2^ο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

1.3 Φτώχεια: έννοια

Η φτώχεια ως διαχρονικό φαινόμενο έχει απασχολήσει πληθώρα ερευνητών και έχει αποτελέσει αντικείμενο έρευνας εδώ και πολλά χρόνια. Η φτώχεια αποτελεί ένα σύνθετο πρόβλημα για κάθε κοινωνία και η αντιμετώπισή της δεν αποτελεί εύκολη υπόθεση γι' αυτό και σχεδόν όλα τα κράτη δυσκολεύονται να την αντιμετωπίσουν. Έχουν δοθεί πολλοί ορισμοί για τη φτώχεια καθώς εμπεριέχει ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία με επικρατέστερο εκείνον που υποστηρίζει ότι φτωχά είναι τα άτομα που δεν διαθέτουν πόρους (χρηματικούς και μη) ώστε να συμμετέχουν σε ικανοποιητικό βαθμό στην κοινωνικοοικονομική ζωή της χώρας που διαμένουν. Η ποσοτική προσέγγιση της φτώχειας ταυτίζεται με την ύπαρξη ανεπαρκών πόρων που θα εξασφαλίσουν τους όρους για μία αξιοπρεπή διαβίωση. Η προσέγγιση αυτή

⁴ (INE/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 1997-2012· INE/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 1998-2016).

επιδέχεται ουσιαστικά δύο ορισμούς α) αυτόν της απόλυτης φτώχειας και β) αυτόν της σχετικής φτώχειας.

α) Ο ορισμός της απόλυτης φτώχειας⁵ συνδέεται με την κατάσταση αποστέρησης των ανθρώπων από είδη πρώτης ανάγκης όπως η τροφή, η στέγη, το πόσιμο νερό, η ένδυση, η πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Ως εισοδηματικό όριο της απόλυτης φτώχειας τίθεται η επιβίωση του ατόμου με εισόδημα λιγότερο του ενός δολαρίου τη μέρα (για τιμές του 1985).

β) Ο ορισμός της σχετικής φτώχειας συνδέεται με την κατάσταση των ατόμων που το βιοτικό και εισοδηματικό τους επίπεδο υπολείπεται κατά πολύ από τα μέσα επίπεδα της χώρας στην οποία ζουν. Έτσι, τα άτομα αδυνατούν να συμμετέχουν κανονικά στον κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό ιστό της χώρας που διαμένουν. Τα νοικοκυριά και τα άτομα που ζουν στο όριο της σχετικής φτώχειας έχουν καθαρό συνολικό εισόδημα που δεν υπερβαίνει το 60% του ισοδύναμου μέσου εισοδήματος της χώρας που μένουν (INE/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2008).

1.3.1 Αιτίες της φτώχειας ⁶

Οι αιτίες της φτώχειας είναι ποικίλες, κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές, γεωγραφικές.

Οικονομικές και πολιτικές αιτίες:

Ένα από τα βασικά αίτια της φτώχειας είναι η ανεργία η οποία στερεί από τους ανθρώπους την εξασφάλιση των χρηματικών πόρων για την κάλυψη των αναγκών τους. Μία εξίσου σημαντική αιτία της φτώχειας είναι το χαμηλό εισόδημα το οποίο στερεί από τους

⁵<https://socialpolicy.gr/2012/11/%CE%BF%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%86%CF%84%CF%8E%CF%87%CE%B5%CE%B9%CE%B1%CF%82.html>

⁶ Γνώμη 210 της Ο.Κ.Ε για τη 'Φτώχεια' (Ιανουάριος 2009) σελ.18-22

πολίτες τους επαρκείς πόρους διαβίωσης. Πιο συγκεκριμένα, υπάρχει φτώχεια μέσα στην εργασία η οποία συνδέεται με χαμηλούς μισθούς, χαμηλά κέρδη, μη μόνιμη εργασία, μερική απασχόληση και χαμηλή εξειδίκευση. Επιπλέον, η ανισοκατανομή του εισοδήματος δείχνει την ύπαρξη μιας αναποτελεσματικής κοινωνικής πολιτικής η οποία δεν βοηθά τις οικονομικά ασθενείς ομάδες αυξάνοντας τη φτώχεια. Η ανεπάρκεια των κοινωνικών πολιτικών συνδέεται σημαντικά και με το πεδίο της εκπαίδευσης. Το εκπαιδευτικό σύστημα αποτελεί έναν από τους ισχυρότερους μηχανισμούς που διαθέτει το κράτος για τη βελτίωση της θέσης των μη οικονομικά εύρωστων ατόμων. Η διεύρυνση της εκπαιδευτικής ανισότητας συνεπάγεται τη χαμηλή εξειδίκευση και συνεπώς την αύξηση της φτώχειας. Τέλος, η απουσία ενός δίκαιου φορολογικού συστήματος σε συνδυασμό με τη φοροδιαφυγή συμβάλλουν στη σημαντική μείωση κρατικών εσόδων που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν στην ανάπτυξη ενός αποτελεσματικού οικονομικού περιβάλλοντος για όλους.

Κοινωνικές αιτίες:

Το μέγεθος του νοικοκυριού και η δομή της οικογένειας συγκαταλέγονται στις κοινωνικές αιτίες της φτώχειας. Έχει διαπιστωθεί ότι ο κίνδυνος της φτώχειας είναι μεγαλύτερος για τα ακραία μεγέθη νοικοκυριού. Δηλαδή η φτώχεια αυξάνεται αν υπάρχουν πέντε ή περισσότερα μέλη σε μια οικογένεια. Αυξάνεται όμως και στην περίπτωση του ενός ατόμου λόγω του χαμηλού εισοδήματος. Επιπλέον, οι μονογονεϊκές οικογένειες εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα φτώχειας από τις οικογένειες που αποτελούνται από δύο ενήλικες με εξαρτώμενα τέκνα. Επίσης, η κοινωνική προκατάληψη, ο ρατσισμός, η ξενοφοβία και οι διακρίσεις σε συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού (μετανάστες, τσιγγάνοι, άτομα με αναπηρία) εντείνουν τη φτώχεια.

Γεωγραφικές αιτίες:

Η γεωγραφική θέση μιας περιοχής όπως οι ορεινές, νησιωτικές και απομακρυσμένες περιοχές συνδέονται με αρκετά προβλήματα ανάπτυξης. Λόγω της ιδιαίτερης μορφολογίας του εδάφους τους, δυσχεραίνεται η πρόσβασή τους σε υπηρεσίες καθιστώντας τες περιθωριοποιημένες και αποκλεισμένες.

1.3.2 Συνέπειες της φτώχειας⁷

Οι συνέπειες της φτώχειας τόσο σε ατομικό όσο και σε εθνικό επίπεδο είναι ανεπανόρθωτες. Μία από τις πιο οδυνηρές συνέπειες της φτώχειας σε ατομικό επίπεδο είναι η πείνα και η στέρηση ζωτικής σημασίας αγαθών όπως η τροφή, το νερό, η στέγη, η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και η εκπαίδευση. Όλα αυτά εξαθλιώνουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και καθιστούν τον φτωχό άνθρωπο αδύναμο να υπερασπιστεί τα δικαιώματά του. Μια άλλη συνέπεια της φτώχειας που συνδέεται με την εκπαίδευση είναι ο αναλφαβητισμός. Η εκπαιδευτική ανεπάρκεια στερεί από τον φτωχό άνθρωπο τη δυνατότητα να αναπτύξει τις δεξιότητές του, να αναπτυχθεί και να θέσει στόχους στη ζωή του. Παράλληλα, η πρόσβασή του ίδιου και της οικογένειάς του στην αγορά εργασίας είναι περιορισμένη ή ακόμη και ελάχιστη. Εξαιρετικά επικίνδυνες είναι οι επιπτώσεις στην υγεία των ανθρώπων που πλήττονται από τη φτώχεια τόσο σε σωματικό όσο και σε ψυχικό επίπεδο. Τέλος, υφίσταται η γνώμη ότι η φτώχεια αναπαράγει φτώχεια γεγονός που προσδίδει επώδυνες συνέπειες για τα παιδιά φτωχών οικογενειών όσον αφορά την υγιή και σταθερή ανάπτυξή τους.

Οι συνέπειες της φτώχειας ηχούν και σε συλλογικό επίπεδο. Κύρια συνέπεια της φτώχειας είναι η αποσταθεροποίηση της κοινωνικής συνοχής. Δημιουργείται καθυστέρηση στην ομαλή οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του κράτους. Επίσης, φαινόμενα όπως η μαύρη εργασία, η ελλιπής αξιοποίηση του εργατικού δυναμικού, η μη συμμετοχή των πολιτών στην πολιτική διαδικασία και η στέρηση φορολογικών εσόδων αποτελούν απόρροια της φτώχειας.

⁷ Γνώμη 210 της Ο.Κ.Ε για τη 'Φτώχεια' (Ιανουάριος 2009) σελ. 22-23

1.3.3 Η φτώχεια στην Ελλάδα

Ο Γάλλος πολιτικός και ιστορικός Αλέξις ντε Τοκβίλ αναφερόμενος στη φτώχεια τόνισε ότι « *Οι χώρες που φαίνονται οι φτωχότερες είναι εκείνες που στην πραγματικότητα υπάρχουν οι λιγότεροι άποροι ενώ στα κράτη που θαυμάζεται ο πλούτος τους, ένα μέρος του πληθυσμού αναγκάζεται να καταφεύγει στην ελεημοσύνη του άλλου προκειμένου να επιβιώσει* ». Την παραπάνω πρόταση διαπίστωσε κάνοντας ταξίδια στην Ευρώπη ανακαλύπτοντας ότι σε οικονομικά εύρωστες χώρες ένα μέρος του πληθυσμού απολαμβάνει την πολυτέλεια ενώ μια άλλη μερίδα του πληθυσμού δυσκολεύεται να ικανοποιήσει τις βασικές της ανάγκες (Αλέξις ντε Τοκβίλ, 2005). Πράγματι μελετώντας στοιχεία παρατηρούμε ότι η φτώχεια αποτελεί διαχρονικό πρόβλημα τόσο των αναπτυσσόμενων όσο και των αναπτυγμένων χωρών. Κι ενώ η Ευρώπη αποτελεί μια από τις πλουσιότερες περιοχές του πλανήτη, εντούτοις, η Ελλάδα αποτελεί μία από τις χώρες της που μαστίζεται από την φτώχεια επιδεινώνοντας το βιοτικό επίπεδο ενός μεγάλου πληθυσμιακού ποσοστού και παραβιάζοντας τα θεμελιώδη δικαιώματά τους. Στην Ελλάδα, η εμπειρική έρευνα της φτώχειας είναι περιορισμένη και σχετικά πρόσφατη λόγω της έλλειψης στατιστικών δεδομένων (Mitrakos, 2014). Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι η φτώχεια αποτελεί μόνο «προνόμιο» της σύγχρονης εποχής. Από την περίοδο της μεταπολίτευσης μέχρι και τη σημερινή εποχή, η Ελλάδα έχει περάσει από πολλά στάδια φτώχειας. Εκτενέστερη ανάλυση του φαινομένου γίνεται στο 2^ο κεφάλαιο.

1.4 Οικονομική ανάπτυξη: έννοια

Η έννοια της οικονομικής ανάπτυξης σηματοδοτεί μια θετική μεταβολή καθώς συνδέεται με την ποσοτική μεγέθυνση συσσωρευμένου πλούτου και την αύξηση των ρυθμών παραγωγής και κατανάλωσης προϊόντων. Ιδιαίτερα, στη μελέτη της διεθνούς πολιτικής οικονομίας, το ζήτημα της οικονομικής ανάπτυξης κατέχει σπουδαία θέση καθώς συνδέεται με την παραγωγή του πλούτου, την πρόοδο και τη βελτίωση του επιπέδου ευημερίας σε εγχώριο και διεθνές επίπεδο. Αποτελεί φλέγον ζήτημα για όλες τις χώρες (αναπτυγμένες και

μη) καθώς σχετίζεται με την αύξηση του εισοδήματος των πολιτών και συνεπώς την κοινωνική και οικονομική ευημερία, τη βελτίωση του μορφωτικού επιπέδου, τη βελτίωση των υπηρεσιών υγείας και τις εκσυγχρονισμένες κοινωνικές υποδομές. Για να γίνει πιο κατανοητή η έννοια της ανάπτυξης θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η ανάπτυξη συνιστά διαδικασία και κατάσταση. Αποτελεί διαδικασία γιατί αποδίδει τον μετασχηματισμό της οικονομίας μιας χώρας για τη μεγέθυνσή της ενώ ταυτόχρονα αποτελεί κατάσταση κατά την οποία μια χώρα ευημερεί. Αξίζει εδώ να γίνει μια διευκρίνιση όσον αφορά τις έννοιες της ανάπτυξης και της μεγέθυνσης. Η έννοια της οικονομικής ανάπτυξης χρησιμοποιείται στην ανάλυση των οικονομικά αναπτυσσόμενων χωρών, ενώ η έννοια της οικονομικής μεγέθυνσης χρησιμοποιείται στην ανάλυση των οικονομιών των υπανάπτυκτων χωρών (Μανώλη & Μαρής, 2015).

1.4.1 Μέτρηση της ανάπτυξης

Δύο δείκτες χρησιμοποιούνται για τη μέτρηση της ανάπτυξης, το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) και ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (ΔΑΑ). Το ΑΕΠ εκφράζεται με τον ακόλουθο τύπο: $GDP = C + I + G + NX$, όπου C=κατανάλωση, I=επενδύσεις, G=δημόσιες δαπάνες και NX=καθαρές εξαγωγές, δηλαδή εξαγωγές-εισαγωγές.

Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ μετρά το εισόδημα που αντιστοιχεί κατά μέσο όρο στον κάθε πολίτη. Υπολογίζεται αν διαιρέσουμε το συνολικό ΑΕΠ με τον συνολικό πληθυσμό της χώρας, σε περίπτωση που υποθέσουμε ότι το εισόδημα κατανέμεται ισάξια. Σήμερα παρότι υπάρχουν απόψεις ότι το ΑΕΠ αποτελεί έναν ατελή δείκτη, χρησιμοποιείται ευρέως καθώς εξάγει σημαντικά συμπεράσματα για το επίπεδο της ζωής των πολιτών και μας δίνει σημάδια για το αν μία οικονομία βαδίζει σε τροχιά ανάκαμψης ή ύφεσης. Ωστόσο, πολλές προσπάθειες έχουν γίνει από αρκετούς οργανισμούς μεταξύ των οποίων και ο Οργανισμός για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη (ΟΟΣΑ) για την αναπροσαρμογή του ΑΕΠ ώστε να λάβει υπόψη την ανισοκατανομή και να αποτελέσει έναν πιο «δίκαιο» δείκτη.

Ο δεύτερος τύπος που χρησιμοποιείται ευρέως για τη μέτρηση της οικονομικής ανάπτυξης είναι ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (ΔΑΑ) ο οποίος εμπεριέχει το ΑΕΠ συν

το προσδόκιμο ζωής και τη μόρφωση. Πιο συγκεκριμένα, η μακροβιότητα υπολογίζεται με την προσδοκώμενη ζωή κατά τη γέννηση και ως κατώτατη τιμή ορίζονται τα 25 έτη ενώ ως ανώτατη τα 85 έτη. Το επίπεδο της μόρφωσης για το οποίο η κατώτατη τιμή είναι το 0% ενώ η ανώτατη το 100%. Τέλος, το βιοτικό επίπεδο μετριέται βάση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και η κατώτατη τιμή είναι τα 100\$ ενώ η ανώτατη τα 40.000\$. Ο τύπος σύμφωνα με τον οποίο υπολογίζεται ο κάθε δείκτης είναι ο εξής: Δείκτης = Πραγματική τιμή x_i – Κατώτατη τιμή x_i / Ανώτατη τιμή x_i – Κατώτατη τιμή x_i

Έπειτα, ο ΔΑΑ υπολογίζεται ως ο αριθμητικός μέσος των παραπάνω τριών δεικτών. Έτσι, σύμφωνα με τον δείκτη αυτόν οι χώρες κατατάσσονται σε τρεις κατηγορίες.

α) στις χώρες χαμηλής ανάπτυξης αν η τιμή του ΔΑΑ είναι κάτω από 0,499

β) στις χώρες μέσης ανάπτυξης αν η τιμή του ΔΑΑ είναι από 0,500 ως 0,799

γ) στις χώρες υψηλής ανάπτυξης αν η τιμή του ΔΑΑ είναι από 0,800 και πάνω

(Μανώλη & Μαρής, 2015).

Η μελέτη προβλημάτων της ανισότητας, της ανεργίας και της φτώχειας είναι άμεσα συνδεδεμένη με τη διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής η οποία αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την οικονομική σταθερότητα και την ανάπτυξη μιας χώρας (Μητράκος, Πανοπούλου, & Τσακλόγλου, 2002).

1.4.2 Σχέση ανισότητας και ανάπτυξης

Όσον αφορά τη σχέση μεταξύ ανισότητας και ανάπτυξης, σε ετήσια συνάντηση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Τράπεζας της Ελλάδας η επικεφαλής Christine Lagarde τόνισε μεταξύ άλλων ότι χαμηλά επίπεδα ανισότητας σχετίζονται με μεγαλύτερη μακροοικονομική σταθερότητα και περισσότερη βιώσιμη ανάπτυξη (Atkinson, 2015). Μάλιστα, η σχέση μεταξύ της κατανομής του εισοδήματος και της ανάπτυξης αποτελεί ένα από τα παλαιότερα ζητήματα των οικονομικών ερευνών (Ahluwalia, 1976). Σημαντική εδώ είναι η συμβολή του υποδείγματος του Kuznets το οποίο αναπτύχθηκε στα μέσα της

δεκαετίας του 1950. Το θεωρητικό επιχείρημα που διατυπώνει ο Kuznets είναι ότι οι λιγότερο αναπτυγμένες χώρες παρουσιάζουν χαμηλά επίπεδα ανισότητας. Στα πρώτα όμως στάδια μεγέθυνσης της χώρας, η εισοδηματική ανισότητα αυξάνεται, κατόπιν σταθεροποιείται καθώς γίνεται η μετάβαση από την προβιομηχανική στη βιομηχανική οικονομία και τέλος μειώνεται στα μεταγενέστερα στάδια της μεγέθυνσης. Έτσι, η εισοδηματική ανισότητα ακολουθεί την πορεία ενός ανεστραμμένου U και ονομάζεται καμπύλη Kuznets (Παπαθεοδώρου, Δαφέρμος, Παπαδοπούλου & Σακελλαρίδης, 2010).

1.4.3 Σχέση ανεργίας και ανάπτυξης

Ποια είναι η σχέση μεταξύ ανεργίας και ανάπτυξης; Είναι κοινή άποψη ότι η ανάπτυξη και η απασχόληση συμβαδίζουν (Calmfors & Holmlund, 2000). Ο νόμος του Okun δείχνει τη σχέση μεταξύ ανεργίας και ανάπτυξης και βοήθησε οικονομικούς φορείς πολλών χωρών να χαράξουν μια σωστή οικονομική πολιτική κυρίως μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Εκεί, περιγράφεται η αντίστροφη σχέση μεταξύ των μεταβολών της ανεργίας και της ανάπτυξης, διότι μια αύξηση της ανάπτυξης συνεπάγεται μείωση της ανεργίας, ενώ μια επιβράδυνση της ανάπτυξης σχετίζεται με αύξηση της ανεργίας. Ο νόμος του Okun δείχνει επίσης ότι το ποσοστό της ανεργίας είναι αποτέλεσμα υψηλής ή χαμηλής ανάπτυξης. Έτσι, όταν το ποσοστό ανεργίας αυξάνεται, λέμε ότι η οικονομία βρίσκεται σε ύφεση διότι τα υψηλά ποσοστά ανεργίας δεν μπορούν να υποχωρήσουν εύκολα καθώς χρειάζεται πολύς χρόνος για να δημιουργηθούν καινούργιες θέσεις απασχόλησης (Δριτσάκης, 2014). Συγκεκριμένα, στην Ελλάδα, η οικονομική κρίση και η κρίση χρέους των τελευταίων ετών αντανακλούν την κατάρρευση του μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης της χώρας μας. Το μοντέλο αυτό χαρακτηριζόταν από τεχνολογική ανεπάρκεια του παραγωγικού συστήματος, και χαμηλή παραγωγικότητα που σε συνδυασμό με τα υψηλά επίπεδα της ανεργίας επιβράδυναν την ανάπτυξη στη χώρα μας⁸.

⁸ INE/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Ελληνική Οικονομία και Απασχόληση, Ετήσια Έκθεση 2019, Αθήνα.

1.4.4 Σχέση φτώχειας και ανάπτυξης

Είναι γενικά αποδεκτό ότι η ισχυρή οικονομική ανάπτυξη αποτελεί το πιο αποτελεσματικό εργαλείο για την αντιμετώπιση της φτώχειας. Αυτό συμβαίνει γιατί οι πολλές και καλά αμειβόμενες θέσεις απασχόλησης συνιστούν την καλύτερη θωράκιση απέναντι στη φτώχεια. Έτσι, η οικονομική ανάπτυξη προκαλεί μια ποσοτική αύξηση του εισοδήματος των φτωχών. Έρευνες έχουν δείξει ότι υψηλά επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης, συνδέονται με χαμηλό επίπεδο φτώχειας, καλύτερο βιοτικό επίπεδο των πολιτών και κοινωνική και οικονομική ευημερία⁹.

1.4.5 Η ανάπτυξη στην Ελλάδα

Η χώρα μας διανύει μια από τις πιο δύσκολες καταστάσεις μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο εισερχόμενη προ λίγων ετών σε μια βαθιά οικονομική ύφεση από την οποία προσπαθεί ακόμη να ανακάμψει. Η κρίση αυτή, ως γνωστόν, επηρέασε σημαντικά τα επίπεδα ανάπτυξης της χώρας περιορίζοντας τις ιδιωτικές και δημόσιες επενδύσεις και αυξάνοντας το δημόσιο χρέος. Εκτός όμως από την κρίση ελλείμματος και χρέους, η Ελλάδα αντιμετωπίζει προκλήσεις ως προς την ανταγωνιστικότητά της και τις προοπτικές απασχόλησης του ανθρώπινου δυναμικού της. Υπολείπεται των υπόλοιπων ευρωπαϊκών χωρών σε σημαντικά μεγέθη όπως είναι οι ξένες επενδύσεις, η παραγωγικότητα της εργασίας, οι επιχειρήσεις μεγάλου μεγέθους. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 1.2 η χώρα μας κατέχει υψηλά ποσοστά ανάπτυξης ειδικά μετά την είσοδό της στη ζώνη του ευρώ το 2002 ενώ προσγειώνεται από το 2007 και κυρίως από το 2009 και μετά.

⁹ <https://www.tanea.gr/print/2019/01/11/opinions/ftoxeia-kai-lfoikonomiki-anaptyksi/>

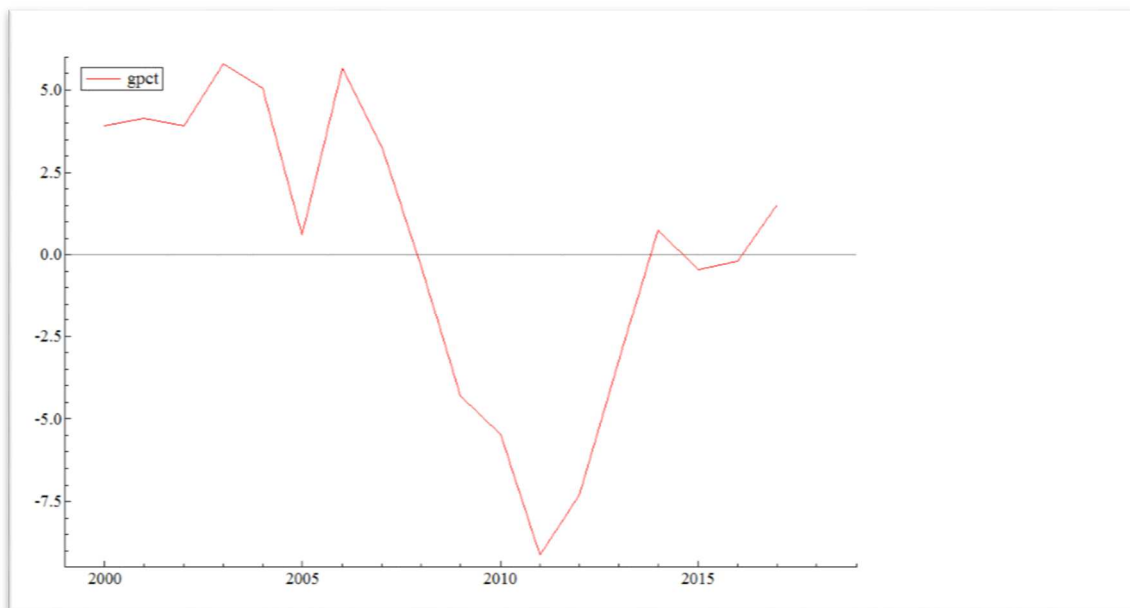

Διάγραμμα 1.2 Εξέλιξη ανάπτυξης, ανεργίας και φτώχειας στην Ελλάδα 1970-2017

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

2.1 Διαχρονική εξέλιξη του ρυθμού Ανάπτυξης, της Ανισότητας, της Ανεργίας, και Φτώχειας στην Ελλάδα

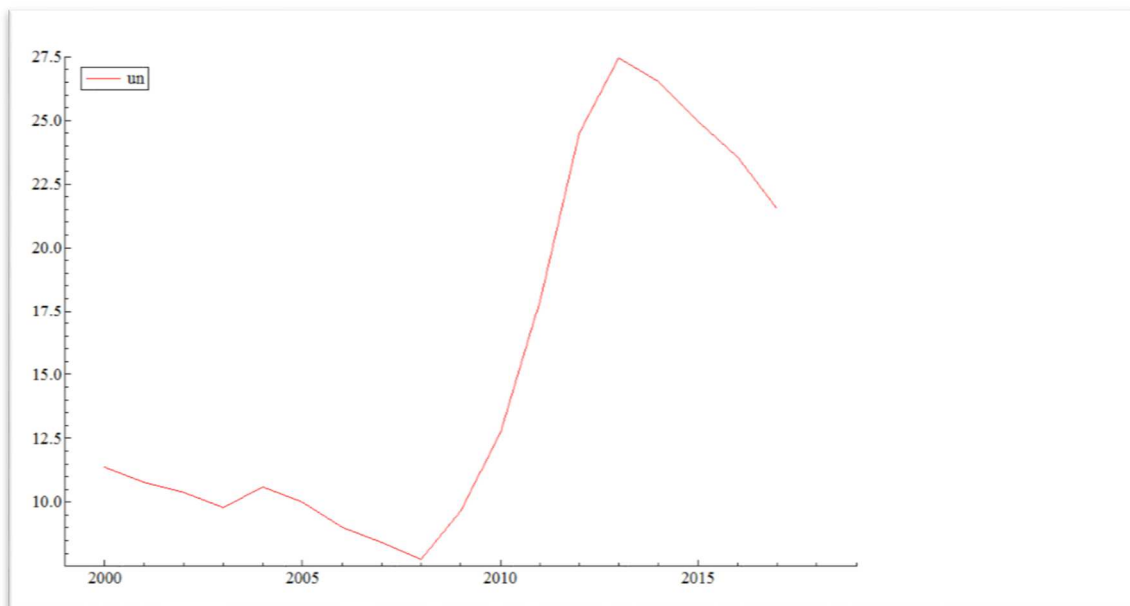
Στο κεφάλαιο αυτό θα δούμε διεξοδικά και διαγραμματικά την εξέλιξη του ρυθμού ανάπτυξης, του ποσοστού ανεργίας, της ανισότητας και του δείκτη φτώχειας για την Ελλάδα τα έτη 2000 έως 2017 καθώς και την πορεία αυτών των μεταβλητών σε κάθε μία από τις 13 ελληνικές περιφέρειες για τα αντίστοιχα έτη.

Διάγραμμα 2.1 Πορεία του δείκτη ανάπτυξης για την Ελλάδα για τα έτη 2000-2017

Στο διάγραμμα 2.1 παρατηρούμε την εξέλιξη της ανάπτυξης στην Ελλάδα από το 2000 έως το 2017. Πιο συγκεκριμένα παρατηρούμε μία σταθεροποίηση της κατάστασης από το 2000 έως το 2002, ακολουθεί μια αύξηση της ανάπτυξης μέχρι το 2003, έπειτα ακολουθεί μια

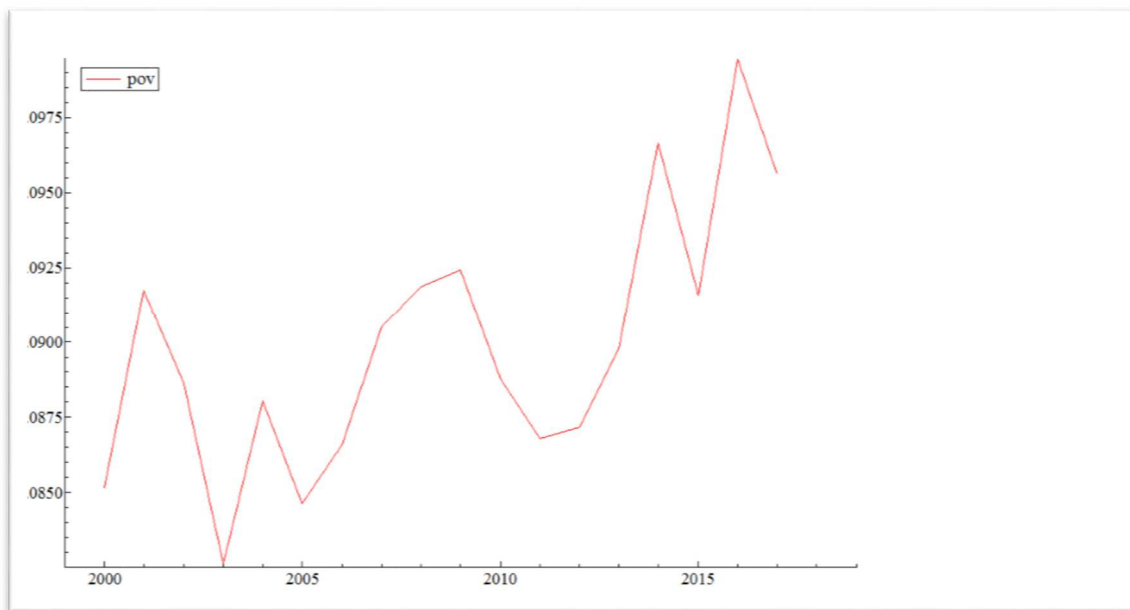
πτώση μέχρι το 2005, μετά μια απότομη άνοδος μέχρι το 2006-2007 ενώ από κει και μετά ακολουθεί μια μεγάλη πτωτική πορεία μέχρι το 2011 η οποία είναι φανερά ευδιάκριτη στο διάγραμμα καθώς από ένα σημείο και μετά (2008) ο ρυθμός ανάπτυξης παίρνει αρνητικές τιμές. Είναι λοιπόν φανερές οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στο επίπεδο της ανάπτυξης. Από το 2011 έως το 2014 η πορεία της ανάπτυξης στον ελλαδικό χώρο ακολουθεί μια ανοδική πορεία κυμαινόμενη όμως και πάλι σε αρνητικά επίπεδα, βελτιώνεται λιγάκι το 2014 ενώ λίγο αργότερα και μέχρι το 2016 παρουσιάζει και πάλι πτωτική τάση.

Διάγραμμα 2.2 Πορεία του ποσοστού ανεργίας για την Ελλάδα για τα έτη 2000-2017

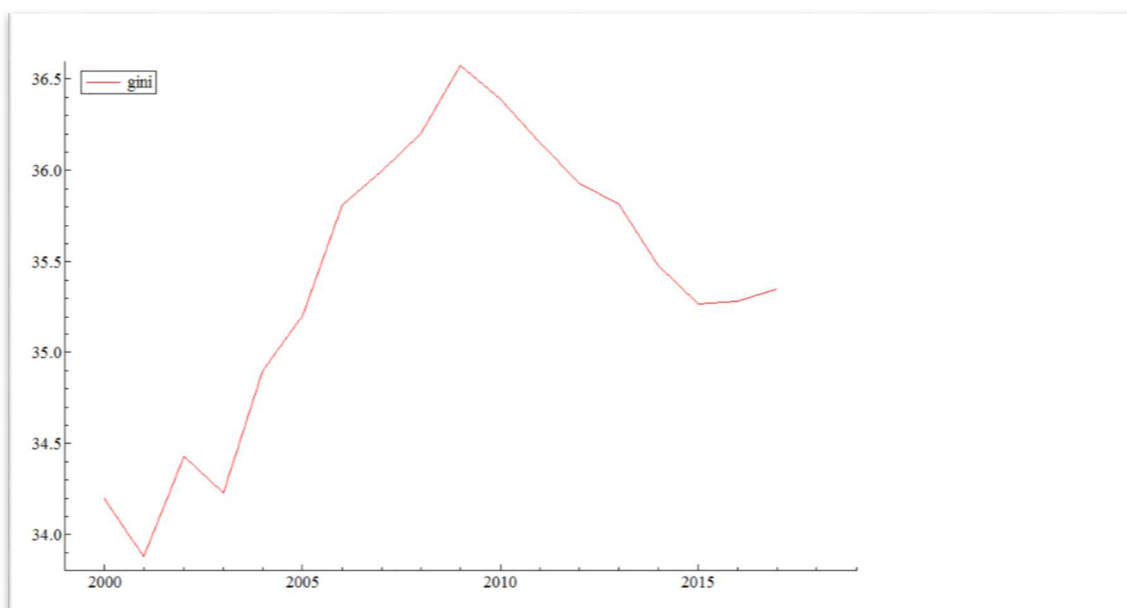
Στο διάγραμμα 2.2 παρουσιάζεται η εξέλιξη της ανεργίας στην Ελλάδα. Παρατηρούμε ότι το ποσοστό της ανεργίας τη χρονική περίοδο 2000-2004 παρουσιάζει μικρές αυξομειώσεις και μετά το 2004 σημειώνει συνεχή μείωση μέχρι το 2008 όπου και παρατηρείται το χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας. Όμως από το σημείο εκείνο και μετά ακολουθεί μία απότομη αύξηση του ποσοστού ανεργίας μέχρι το 2013. Η ένταση της οικονομικής κρίσης και τα μνημονιακά μέτρα διαμορφώνουν μια νέα κατάσταση στην αγορά εργασίας και ένα νέο εργασιακό τοπίο έντονα διαφοροποιημένο συγκριτικά με την εικόνα που καταγράφονταν πριν από την εκδήλωση της κρίσης. Είναι φανερό λοιπόν ότι η οικονομική κρίση προκάλεσε δραματικές επιπτώσεις στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα

εκτοξεύοντας στα ύψη τα ποσοστά ανεργίας (αγγίζει το 28% το 2013) και υποβαθμίζοντας περαιτέρω το βιοτικό επίπεδο της κοινωνίας. Μικρά σημάδια βελτίωσης παρατηρούνται από το 2013 και μετά όπου από το διάγραμμα γίνεται φανερό ότι το ποσοστό ανεργίας ακολουθεί μια φθίνουσα πορεία.

Διάγραμμα 2.3 Πορεία του δείκτη φτώχειας για την Ελλάδα για τα έτη 2000-2017

Στο διάγραμμα 2.3 παρατηρούμε την πορεία του δείκτη φτώχειας στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια. Από το διάγραμμα γίνεται φανερό ότι ο δείκτης φτώχειας το χρονικό διάστημα 2000-2017 ακολουθεί σταθερά μία αυξητική πορεία με αξιοσημείωτες όμως μεταπτώσεις. Παρατηρούμε για παράδειγμα ότι τις χρονικές περιόδους 2001-2003, 2004-2005, 2009-2011 και 2014-2015 παρουσιάζει μια πτώση και αμέσως μετά μια άνοδο. Ιδιαίτερα αξιοσημείωτη είναι η αύξηση της φτώχειας μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης γεγονός που υποδεικνύει ότι η οικονομική κρίση και τα αυστηρά μέτρα λιτότητας που εφαρμόστηκαν στην Ελλάδα επιδείνωσαν τα επίπεδα φτώχειας στη χώρα. Επίσης, από την έως τώρα ανάλυση είναι εμφανής μια σταθερή τάση υποχώρησης του ποσοστού φτώχειας μετά το 2016, όπου η υφεσιακή δυναμική εξασθενεί και εμφανίζονται οι πρώτες ενδείξεις σταθεροποίησης της οικονομίας.

Διάγραμμα 2.4 Πορεία του δείκτη ανισότητας για την Ελλάδα για τα έτη 2000-2017

Στο διάγραμμα 2.4 απεικονίζεται διαγραμματικά ο δείκτης Gini για την ανισότητα στην Ελλάδα τα τελευταία έτη. Παρατηρούμε ότι ο δείκτης εκτός από κάποιες μικρές μεταβολές που παρουσιάζει τα πρώτα χρόνια, γενικά ακολουθεί μια ανοδική πορεία μέχρι περίπου το 2010 ενώ στην συνέχεια αποκλιμακώνεται και παρατηρείται ένας περιορισμός της ανισοκατανομής. Από το διάγραμμα γίνεται αντιληπτό ότι η φάση όξυνσης της κρίσης στην Ελλάδα συνοδεύτηκε από την ενίσχυση της οικονομικής ανισότητας καθώς παρατηρούμε ότι το 2009 ο δείκτης Gini λαμβάνει την υψηλότερη τιμή (37), ενώ τα τελευταία χρόνια εμφανίζεται μια τάση αντιστροφής.

Παρατηρώντας τα δύο τελευταία διαγράμματα της φτώχειας και της ανισότητας, κρίνεται απαραίτητο να διευκρινιστεί ότι το φαινόμενο της φτώχειας δεν ταυτίζεται απαραίτητα με την άνιση κατανομή του εισοδήματος, καθώς μια φτωχή χώρα μπορεί να εξασφαλίζει μια πιο ίση κατανομή του εισοδήματος σε σχέση με μια πλούσια χώρα. Γι' αυτό, για να έχουμε μια συνολική εικόνα της κατάστασης που επικρατεί σε μια χώρα, καλό είναι η ανάλυση να στρέφεται όχι μόνο στους δείκτες φτώχειας αλλά και στη διερεύνηση της κατανομής του εισοδήματος. Για παράδειγμα στο διάγραμμα 1.3 παρατηρούμε από το 2011 και μετά μια ραγδαία αύξηση του δείκτη φτώχειας ως απόρροια της οικονομικής κρίσης ενώ στο διάγραμμα 2.4 παρατηρούμε ότι από το 2010 και μετά ο δείκτης εισοδηματικής

ανισότητας ολοένα και αποκλιμακώνεται προσφέροντας μια λιγότερο άνιση κατανομή του εισοδήματος.

2.2 Οι Περιφέρειες της Ελλάδας

Στη συνέχεια θα εξετάσουμε την πορεία της ανεργίας, της ανάπτυξης, και της ανισότητας στις 13 περιφέρειες της Ελλάδας το χρονικό διάστημα 2000-2017, αφού πρώτα αναφέρουμε κάποια κοινωνικά, γεωγραφικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά για την κάθε μια περιφέρεια ξεχωριστά.

1. Περιφέρεια Αττικής: Η Αττική παρουσιάζει μία δυναμική εξέλιξη σε όλα τα επίπεδα οικονομικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων αποτελώντας ένα ενιαίο πολεοδομικό συγκρότημα. Χαρακτηρίζεται και ως «μάκρο-περιφέρεια» γιατί συνιστά τη βασική πύλη συνεργασίας σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Η επιρροή της στο γεωγραφικό, οικονομικό και διοικητικό χώρο είναι έντονη και δυναμική. Η Περιφέρεια Αττικής βρίσκεται στο κεντρικό τμήμα της χώρας και περιλαμβάνει τέσσερις νομούς και εξήντα έξι δήμους. Έχει συνολική έκταση 3.808 km², οπότε και καλύπτει το 2,9% της συνολικής έκτασης της χώρας συγκεντρώνοντας το 35,4% του συνολικού πληθυσμού, γεγονός το οποίο υπογραμμίζει το μητροπολιτικό χαρακτήρα της Περιφέρειας. Έχει έδρα την Αθήνα, την Πρωτεύουσα της Ελλάδας. Σύμφωνα με την τελευταία επίσημη απογραφή πληθυσμού (ΕΛΣΤΑΤ, 2011), ο μόνιμος πληθυσμός ανέρχεται σε 3.827.624 άτομα γεγονός που την καθιστά την πολυπληθέστερη περιφέρεια της Ελλάδας.

2. Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης: Η Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης βρίσκεται στο βορειοανατολικό άκρο της ελληνικής επικράτειας και βασικό χαρακτηριστικό της αποτελεί η συνοριακή της θέση. Συνορεύει ανατολικά με την Τουρκία, βόρεια με τη Βουλγαρία και δυτικά με την Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας. Περιλαμβάνει πέντε περιφερειακές ενότητες και είκοσι δύο Δήμους. Η έκτασή της είναι 14.157 km² καλύπτοντας το 10,7% της συνολικής επιφάνειας της χώρας ενώ ο μόνιμος

πληθυσμός της σύμφωνα με την τελευταία απογραφή του 2011 ανέρχεται σε 608.182 κατοίκους καλύπτοντας έτσι το 6,2% του συνολικού πληθυσμού της χώρας

3. Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας: Η Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας γεωγραφικά καλύπτει το κεντρικό κομμάτι της Μακεδονίας με συνολική έκταση 18.811km², αριθμός που αντιστοιχεί στο 14,25% της συνολικής έκτασης της Ελλάδας. Η Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας αποτελείται από επτά περιφερειακές ενότητες με έδρα την πόλη της Θεσσαλονίκης και από τριάντα οχτώ δήμους. Αντιπροσωπεύει το 17% του συνολικού πληθυσμού της Ελλάδας με πληθυσμό 1.880.058 κατοίκους.

4. Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας: Η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας αποτελεί μια χωρική ενότητα συνολικής έκτασης 9.451 km² (7,16% της χώρας) με πληθυσμό 283.689 κατοίκους (2,6% της χώρας). Απαρτίζεται από τέσσερις περιφερειακές ενότητες και δώδεκα δήμους. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα δημογραφικά στοιχεία της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας από την τελευταία απογραφή του 2011 όπου παρατηρείται πληθυσμιακή συρρίκνωση και γήρανση. Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο είναι ότι η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας υπολείπεται στο ζήτημα του επιπέδου εκπαίδευσης του πληθυσμού σε σχέση με τα στοιχεία της ελληνικής επικράτειας. Αν και το Πανεπιστήμιο και το Τ.Ε.Ι. Δυτικής Μακεδονίας συμβάλλει και μπορεί να συμβάλλει ακόμη περισσότερο στην έρευνα, στην ανάπτυξη και στην καινοτομία της περιοχής, εντούτοις η Περιφέρεια εμφανίζει μεγάλα ποσοστά αποφοίτων δημοτικού σχολείου.

5. Περιφέρεια Ηπείρου: Η Περιφέρεια έχει έκταση 9.203 km² καταλαμβάνοντας το 6,97% της συνολικής έκτασης της Ελλάδας. Απαρτίζεται από τέσσερις Περιφερειακές Ενότητες με έδρα τα Ιωάννινα και από δέκα οχτώ δήμους ενώ ο πληθυσμός της ανέρχεται σε 336.856 κατοίκους σύμφωνα με την πλέον πρόσφατη απογραφή (2011).

6. Περιφέρεια Θεσσαλίας: Η Περιφέρεια Θεσσαλίας καταλαμβάνει τον κεντρικό-ανατολικό χώρο της ηπειρωτικής Ελλάδας και χωρίζεται σε τέσσερις περιφερειακές ενότητες με έδρα τη Λάρισα. Έχει συνολική έκταση 14.037 km² καλύπτοντας έτσι το 10,64% του συνόλου της ελληνικής επικράτειας. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (2011), ο μόνιμος πληθυσμός της περιφέρειας Θεσσαλίας σε 730.730 κατοίκους, ποσοστό που αντιστοιχεί στο 6,77% του συνολικού πληθυσμού της Ελλάδας. Ιδιαίτερα ενισχυμένος είναι ο πρωτογενής τομέας στον θεσσαλικό κάμπο καθιστώντας την περιφέρεια στις πρώτες θέσεις παραγωγής σιτηρών, κρέατος, γάλακτος και τυριών.

7. Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας: Η Περιφέρεια της Στερεάς Ελλάδας βρίσκεται στο κεντρικό τμήμα της χώρας, αποτελείται από πέντε περιφερειακές ενότητες και είκοσι πέντε δήμους και καταλαμβάνει συνολική έκταση 15.549 km² (11,8% της συνολικής έκτασης της χώρας). Παρουσιάζει έντονα πολύμορφα γεωμορφολογικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά που διαφέρουν από ενότητα σε ενότητα και ένα πλούσιο φυσικό περιβάλλον με δάση, πεδιάδες, παραθαλάσσιες ακτές ακόμα και νησί. Σύμφωνα με την τελευταία επίσημη απογραφή (ΕΛΣΤΑΤ, 2011), ο μόνιμος πληθυσμός ανέρχεται σε 547.390 άτομα.

8. Περιφέρεια Πελοποννήσου: Η διοικητική Περιφέρεια Πελοποννήσου περιλαμβάνει πέντε περιφερειακές ενότητες με έδρα την Τρίπολη και είκοσι έξι δήμους. Βρίσκεται στο νοτιότερο χερσαίο άκρο της Ευρώπης και καταλαμβάνει το 11,7% της συνολικής έκτασης της χώρας. Ο πληθυσμός της περιφέρειας ανέρχεται σε 577.903 κατοίκους το οποίο αντιστοιχεί στο 5,35% του συνολικού πληθυσμού της Ελλάδας.

9. Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας: Η Περιφέρεια της Δυτικής Ελλάδας κατέχει το βορειοδυτικό τμήμα της Πελοποννήσου και το δυτικό άκρο της Στερεάς Ελλάδας. Περιλαμβάνει τρεις περιφερειακές ενότητες με την έκτασή της να καλύπτει το 8,6% της συνολικής έκτασης της Ελλάδας. Ο πληθυσμός της ανέρχεται σε 680.190 άτομα καθιστώντας την τέταρτη μεγαλύτερη σε πληθυσμό περιφέρεια της Ελλάδας.

10. Περιφέρεια Ιονίων Νήσων: Η Περιφέρεια των Ιονίων Νήσων αποτελεί μια νησιωτική περιφέρεια με συνολική έκταση 2.318 km² (1,8% της συνολικής έκτασης της χώρας) και έδρα την πόλη της Κέρκυρας. Αριθμεί συνολικά 32 μικρά και μεγάλα νησιά εκ των οποίων κατοικούνται μόνο τα δεκατρία. Όλα τα νησιά διαθέτουν πλούσια βλάστηση με ιδιαίτερη φυσικό-γεωγραφική ταυτότητα. Η περιφέρεια διαιρείται σε τέσσερις περιφερειακές ενότητες όπου υπάγονται συνολικά είκοσι πέντε δήμοι ενώ σύμφωνα με την τελευταία επίσημη απογραφή ο πληθυσμός της ανέρχεται σε 207.855 κατοίκους.

11. Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου: Η Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου περιλαμβάνει δέκα κατοικημένα νησιά και η συνολική της έκταση, συμπεριλαμβανομένων πολλών ακατοίκητων νησιών και μεγάλου αριθμού βραχονησίδων, ανέρχεται στα 3.832km². Χαρακτηριστικό της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου είναι η μεγάλη απόσταση όλων των νησιών της από την Ηπειρωτική Χώρα, αποτελώντας τα σύνορα της Ευρώπης σε άμεση γειτνίαση εξ ανατολών με την Τουρκική επικράτεια, ενώ παράλληλα οι αποστάσεις μεταξύ των νησιών της είναι επίσης μεγάλες. Η έδρα της Περιφέρειας είναι η πόλη της Μυτιλήνης. Η περιφέρεια Βορείου Αιγαίου χωρίζεται σε τρεις νομούς ενώ με βάση τα στοιχεία της απογραφής πληθυσμού του

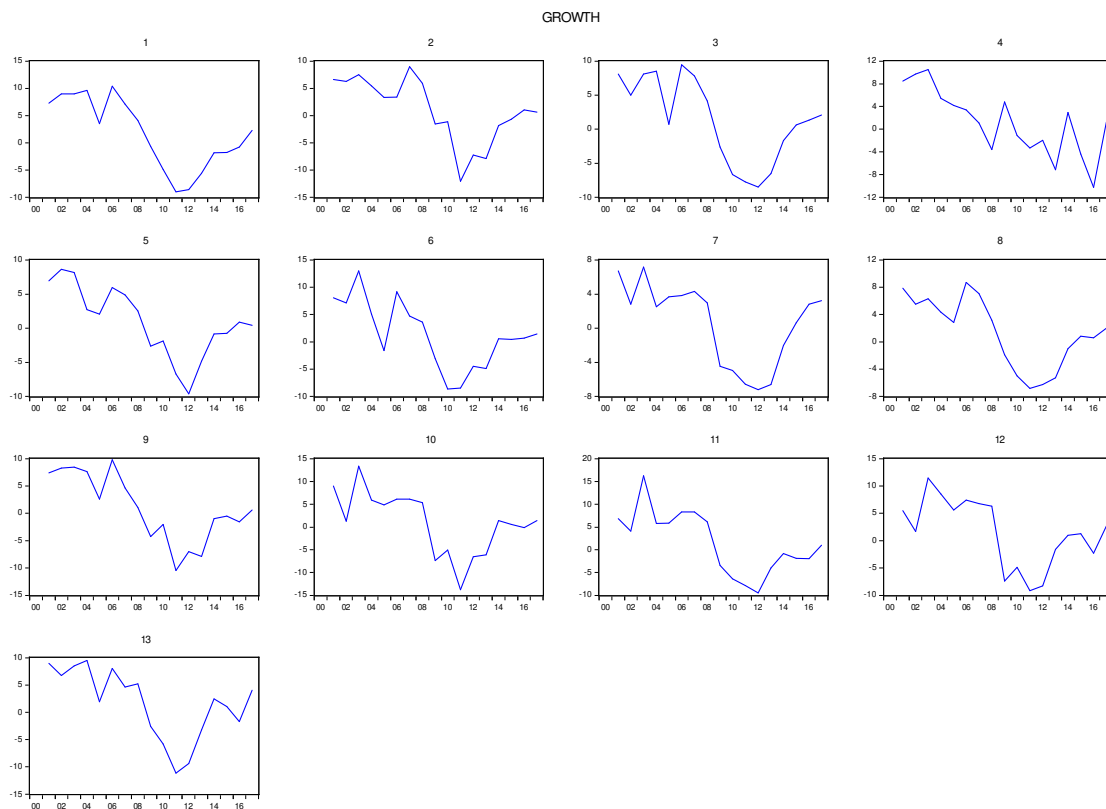
2011 ο πραγματικός πληθυσμός της Περιφέρειας ανέρχεται στους 198.894 κατοίκους και αποτελεί το 1,8% του συνολικού πληθυσμού της χώρας. Σημειώνεται ότι το Βόρειο Αιγαίο συγκαταλέγεται στις τρεις Περιφέρειες της χώρας με τον υψηλότερο δείκτη δημογραφικής γήρανσης.

12. Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου: Η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου έχει έκταση km² (ποσοστό 4% της επιφάνειας της χώρας) και ο πληθυσμός της βάσει της τελευταίας απογραφής ανέρχεται σε 308.975 κατοίκους. Αποτελείται από τα νησιωτικά συμπλέγματα των Κυκλάδων και της Δωδεκανήσου. Περιλαμβάνει 79 νησιά (από τα οποία κατοικούνται τα 52) και 178 βραχονησίδες. Μετά την πρόσφατη διοικητική μεταρρύθμιση περιλαμβάνει δύο νομούς και 34 δήμους.

13. Περιφέρεια Κρήτης: Η Περιφέρεια Κρήτης βρίσκεται στο νότιο άκρο του Αιγαίου πελάγους σε απόσταση 160 χλμ. περίπου από την Ηπειρωτική χώρα. Η συνολική έκταση του νησιού είναι 8.336 km², καλύπτοντας το 6,3% της συνολικής ελληνικής επικράτειας και πρωτεύουσα της είναι η πόλη του Ηρακλείου. Η Κρήτη είναι το μεγαλύτερο νησί στην Ελλάδα και το 2ο μεγαλύτερο της ανατολικής Μεσογείου μετά την Κύπρο. Η Περιφέρεια Κρήτης χωρίζεται σε τέσσερις περιφερειακές ενότητες με συνολικό πληθυσμό 623.065 κατοίκους.

2.3 Διαχρονική εξέλιξη του ρυθμού Ανάπτυξης, της Ανισότητας, της Ανεργίας, και Φτώχειας ανά Περιφέρεια

Παρακάτω, εξετάζουμε την πορεία της ανάπτυξης στις 13 περιφέρειες της χώρας:

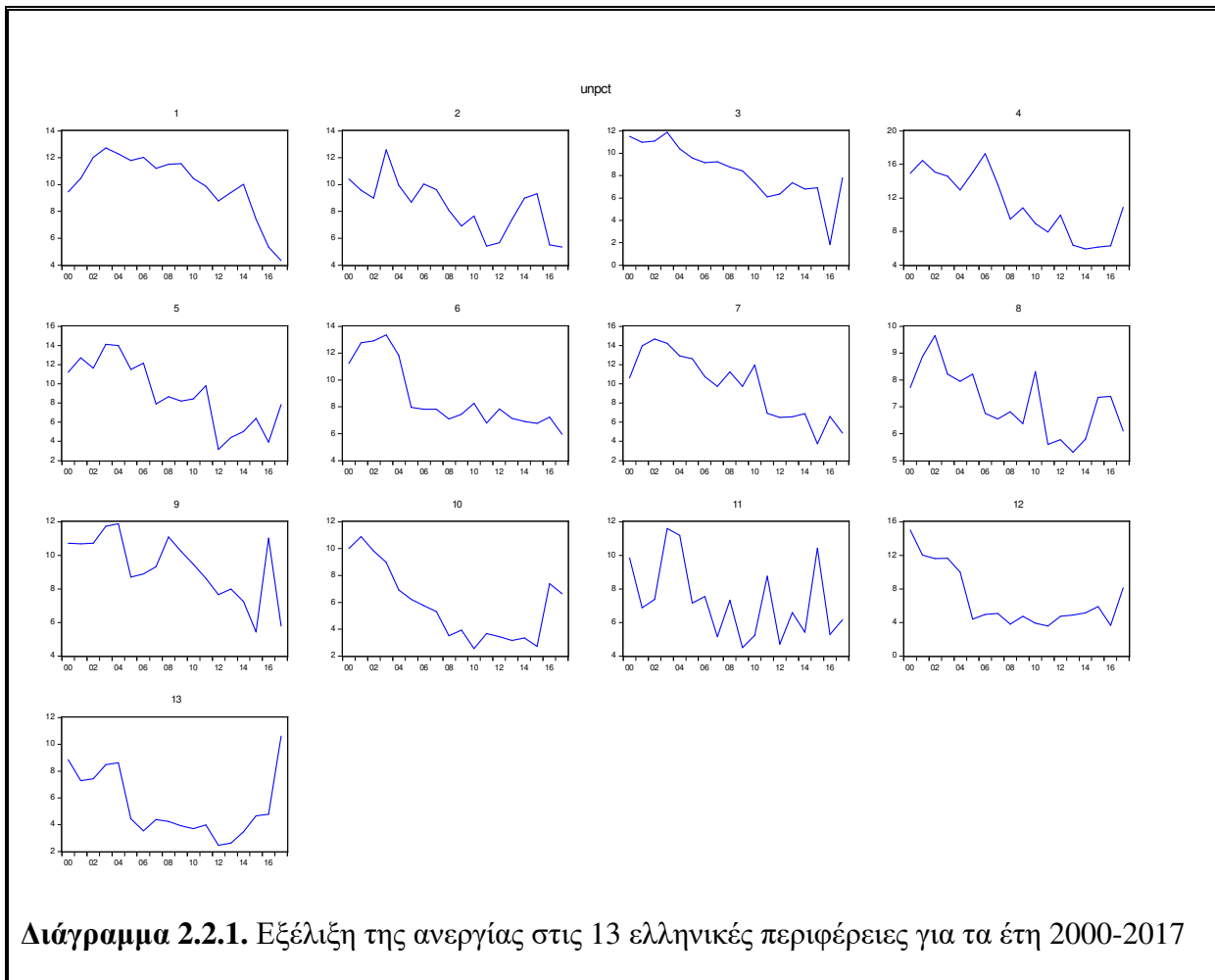

Διάγραμμα 2.1.1 Εξέλιξη της ανάπτυξης στις 13 ελληνικές περιφέρειες για τα έτη 2000-2017

Όπως παρατηρείται στο διάγραμμα 2.1.1 ο δείκτης της ανάπτυξης ακολουθεί σχεδόν την ίδια πορεία σε όλες τις ελληνικές περιφέρειες το χρονικό διάστημα 2000-2017. Πιο συγκεκριμένα, αν εξαιρέσουμε κάποιες μικρές μεταβολές στις αρχές της δεκαετίας του 2000, η ανάπτυξη φαίνεται να παραμένει σε σχετικά υψηλά επίπεδα για όλες τις περιφέρειες μέχρι περίπου το 2005-2006. Από εκείνο το σημείο και μετά η πορεία της ανάπτυξης ακολουθεί συνεχόμενη πτωτική πορεία μέχρι το 2013-2014 ως απόρροια της οικονομικής κρίσης. Όπως αποτυπώνεται στα παραπάνω διαγράμματα, είναι φανερό ότι η πρόσφατη οικονομική κρίση έπληξε σημαντικά τα επίπεδα της ανάπτυξης στην Ελλάδα περιορίζοντας αρκετά τις προσπάθειες για εμπλουτισμό των περιφερειών με σημαντικά στοιχεία υποδομών, αναβάθμιση του υλικού επιπέδου της ζωής των κατοίκων, βελτίωση αστικών υποδομών και αστικής ανάπτυξης και βελτίωση του περιβάλλοντος. Από το 2013 και μετά η εικόνα αλλάζει για όλες τις περιφέρειες με τον δείκτη ανάπτυξης να εμφανίζει βελτιωτικά και ανοδικά σημάδια. Πιο διαφοροποιημένο τοπίο συγκριτικά με το σύνολο των περιφερειών,

παρουσιάζει η περιφέρεια της Δυτικής Μακεδονίας. Εκεί, παρατηρούμε πτώση του δείκτη της ανάπτυξης μέχρι το 2008, ενώ από εκεί και μετά και μέχρι το 2017 παρατηρούνται έντονες αυξομειώσεις

Παρακάτω, εξετάζουμε την πορεία της ανεργίας στις 13 περιφέρειες της χώρας:

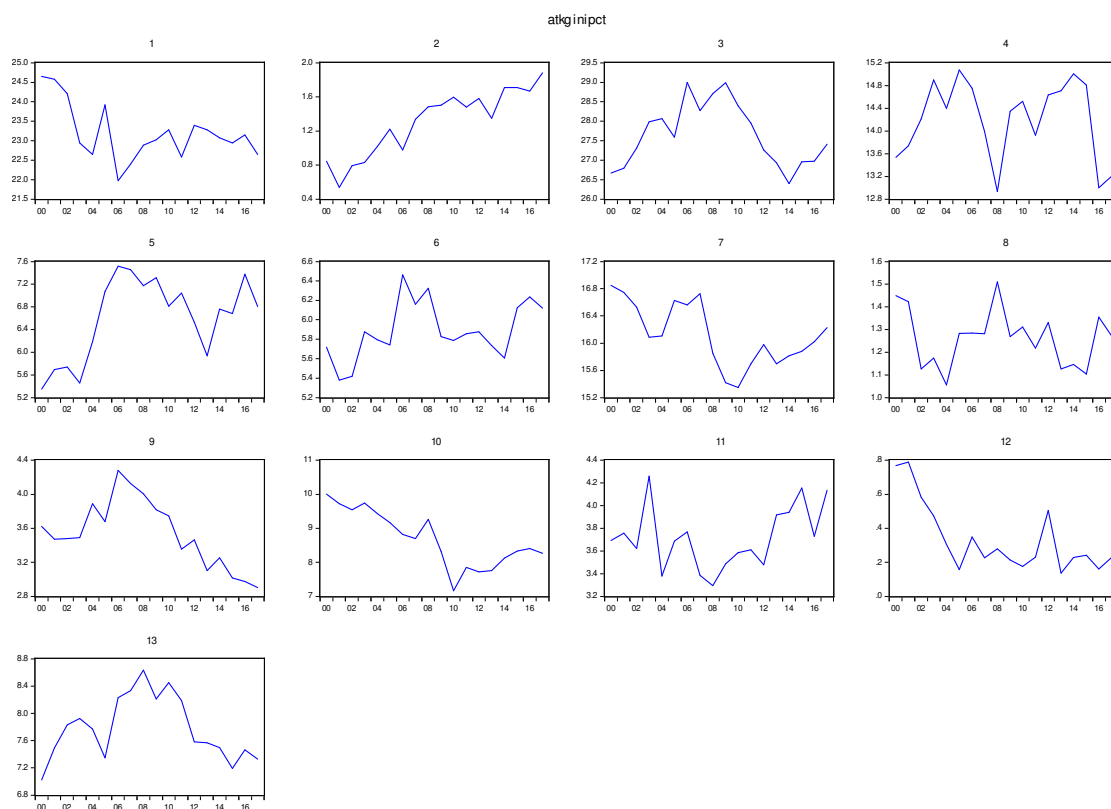

Όπως παρατηρείται στο διάγραμμα 2.2.1 η εξέλιξη ανεργίας δεν ήταν ομοιόμορφη σε όλες τις περιφέρειες της Ελλάδας. Κάποιες περιφέρειες βρίσκονται κοντά σε συνθήκες πλήρους απασχόλησης ενώ σε άλλες το ποσοστό ανεργίας διατηρείται σε υψηλό επίπεδο. Πιο συγκεκριμένα στην περιφέρεια Αττικής παρατηρούμε ότι υπάρχει μια δυσκολία δημιουργίας θέσεων εργασίας, κατέχοντας ένα υψηλό ποσοστό ανεργίας για μεγάλο χρονικό διάστημα, το οποίο φαίνεται να μειώνεται ελαφρώς μέχρι το 2010 και μετά πάλι να αυξάνεται ακολουθώντας μια καθοδική πορεία τα τελευταία έτη. Αυξομειώσεις του ποσοστού ανεργίας παρατηρούνται καθ' όλη τη διάρκεια των ετών στην περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης ενώ οι ρυθμοί συμμετοχής της περιφέρειας της Κεντρικής Μακεδονίας στην

απασχόληση εδώ και αρκετά χρόνια φαίνεται να είναι χαμηλοί με το ποσοστό της ανεργίας να παρουσιάζει μια έντονη πτώση το 2015 ενώ αμέσως μετά αυξάνεται και πάλι απότομα. Συνεχόμενες μεταβολές της ανεργίας παρατηρούνται το διάστημα 2000-2017 στη Δυτική Μακεδονία με το ποσοστό ανεργίας να παραμένει σταθερά χαμηλό τα έτη 2012-2016 ακολουθώντας μια ανοδική πορεία από εκεί και μετά. Παρόμοια εικόνα έχουμε και στην περιφέρεια της Ηπείρου, με την ανεργία να παρουσιάζει μια δραματική μείωση τη διετία 2010-2012 ενώ τα τελευταία χρόνια παρατηρείται και πάλι αύξηση του φαινομένου.

Αξιοσημείωτη είναι η εικόνα που λαμβάνουμε από την περιφέρεια Θεσσαλίας, η οποία κατέχει ένα αρκετά υψηλό ποσοστό ανεργίας το 2003, όμως από εκεί και μετά το τοπίο αλλάζει άρδην με την ανεργία να μειώνεται σημαντικά και να παρουσιάζει μία σταθεροποίηση ακόμα και κατά τη διάρκεια των ετών της οικονομικής κρίσης. Εξαιτίας της οικονομικής ύφεσης, θίγεται η απασχόληση και στις περιφέρειες της Στερεάς Ελλάδας και της Πελοποννήσου με την ανεργία να αυξάνεται το 2010-2011 ακολουθώντας όμως πτωτική πορεία από το σημείο εκείνο και μετά. Σχετικά υψηλή ανεργία εμφανίζει η Δυτική Ελλάδα στις αρχές της δεκαετίας του 2000 με την εικόνα να αλλάζει από το 2007 και μετά ακολουθώντας μια σταθερά πτωτική πορεία μέχρι το 2015, ενώ μετά ακολουθεί μια αλματώδης άνοδος και αμέσως μετά μια δραματική πτώση. Μια εντελώς διαφοροποιημένη εικόνα συγκριτικά με την υπόλοιπη Ελλάδα στον τομέα της ανεργίας εμφανίζουν οι περιφέρειες των Ιονίων Νήσων, του Νοτίου Αιγαίου και της Κρήτης. Κατέχοντας υψηλά ποσοστά ανεργίας στις αρχές του 2000, οι παραπάνω τρεις περιφέρειες μειώνουν αρκετά το ποσοστό ανεργίας από το 2003 έως το 2015 παραμένοντας σχεδόν αλώβητες κατά την διάρκεια της οικονομικής ύφεσης που πλήττει την υπόλοιπη χώρα, ενώ παρατηρείται αύξηση της ανεργίας από το 2016 και μετά. Τέλος, η περιφέρεια του Βορείου Αιγαίου χαρακτηρίζεται από πολύ έντονες μεταβολές στα επίπεδα της ανεργίας για το χρονικό διάστημα 2000-2017. Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι πλην ελαχίστων περιφερειών, οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης είναι έντονα ορατές στον ελλαδικό χώρο. Ιδιαίτερα τη χρονική περίοδο 2008-2011, οι περισσότερες ελληνικές περιφέρειες χαρακτηρίζονται από υψηλή ανεργία, σημαντική απώλεια θέσεων εργασίας και κατά συνέπεια χαμηλή απασχόληση.

Παρακάτω, εξετάζουμε την πορεία της ανισότητας στις 13 περιφέρειες της χώρας:

Διάγραμμα 2.3.1 Εξέλιξη της ανισότητας στις 13 ελληνικές περιφέρειες για τα έτη 2000-2017

Παρατηρώντας τα παραπάνω διαγράμματα στο διάγραμμα 2.3.1 παρατηρούμε ότι οι ελληνικές περιφέρειες παρουσιάζουν μια διαφορετική εικόνα όσον αφορά τον δείκτη της ανισότητας. Συγκεκριμένα, στην περιφέρεια Αττικής μέχρι το 2006 παρατηρούνται μεταβολές της ανισότητας ενώ μετά η ανισότητα αυξάνεται παραμένοντας σταθερή τα τελευταία χρόνια. Ιδιαίτερη εικόνα παρουσιάζει η περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης όπου ο δείκτης ανισότητας παρουσιάζει συνεχόμενη ανοδική πορεία φτάνοντας στο μέγιστο σημείο της το 2017. Χαμηλή ανισότητα στις αρχές του 2000, αυξητική τάση μέχρι το 2010 και πτωτική τάση μετά παρουσιάζει η περιφέρεια της Κεντρικής Μακεδονίας ενώ η Δυτική Μακεδονία εμφανίζει υψηλά επίπεδα ανισότητας για όλο το χρονικό διάστημα 2000-2017 με εξαίρεση τα έτη 2005 και 2015 που διαδραματίζονται δύο μεγάλες πτώσεις. Αλματώδη ανοδική πορεία ακολουθεί η ανισότητα από το 2003 στην περιφέρεια της Ηπείρου παραμένοντας σε υψηλά επίπεδα με εξαίρεση τη διετία 2011-2012 όπου παρατηρείται μία μείωση. Η Θεσσαλία παρουσιάζει αυξημένα επίπεδα ανισότητας τη χρονική περίοδο 2005-

2008, ακολουθεί μία πτώση και μια σταθεροποίηση της κατάστασης στα χρόνια της κρίσης, ενώ παρατηρείται μια επιδείνωση της κατάστασης τα τελευταία χρόνια. Συνεχώς μεταπτώσεις στον δείκτη της ανισότητας παρουσιάζει η περιφέρεια της Πελοποννήσου καθ' όλη τη διάρκεια των ετών ενώ η Στερεά Ελλάδα παρουσιάζει πτώση της ανισότητας από το 2007 και μετά με αυξήσεις από το 2011 και μετά. Έχοντας φτάσει σε ένα αρκετά υψηλό επίπεδο ανισότητας το 2007, η Δυτική Ελλάδα παρουσιάζει από εκεί και έπειτα μία συνεχόμενη καθοδική πορεία ακόμα και κατά τη διάρκεια της οικονομικής ύφεσης. Όπως με τα επίπεδα της ανεργίας έτσι και με αυτά της ανισότητας, οι περιφέρειες των Ιονίων Νήσων και του Νοτίου Αιγαίου χαρακτηρίζονται από μία πιο σταθερά χαμηλή ανισότητα συγκριτικά με τις υπόλοιπες περιφέρειες. Τέλος, η περιφέρεια του Βορείου Αιγαίου παρουσιάζει υψηλά ποσοστά ανισότητας στις αρχές του 2000 καθώς και από το 2012 και μετά ενώ σημειώνει πιο χαμηλά επίπεδα κατά τη διάρκεια των ετών της οικονομικής κρίσης. Αναφορικά με την περιφέρεια της Κρήτης, παρατηρείται σημαντική αύξηση της ανισότητας από το 2005 έως και το 2011, ενώ η εικόνα αρχίζει να βελτιώνεται τα τελευταία χρόνια.

Ως εκ τούτου, έχοντας μια συνολική εικόνα για τα επίπεδα της ανάπτυξης, της ανεργίας και της ανισότητας για τις 13 ελληνικές περιφέρειες, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι περιφέρειες μεταξύ τους παρουσιάζουν ανισορροπία στα παραπάνω επίπεδα η οποία μπορεί να οφείλεται σε πολλούς παράγοντες όπως είναι η συγκέντρωση του πληθυσμού, η γήρανση του πληθυσμού, η κατάσταση του περιβάλλοντος, οι υποδομές, οι επενδύσεις, η γεωγραφική θέση της κάθε περιφέρειας, οι πολιτικές που εφαρμόζονται, και άλλοι κοινωνικοί, πολιτικοί και πολιτιστικοί παράγοντες. Βέβαιο, όμως είναι ότι η πρόσφατη χρηματοπιστωτική κρίση έπληξε σημαντικά τα επίπεδα της ανεργίας και της ανάπτυξης σε όλο τον ελλαδικό χώρο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

3.1 Ανάπτυξη και εισοδηματική ανισότητα: Γραμμική Παλινδρόμηση

3.1.1 Εισαγωγή

Σύμφωνα με τον Barro (2000) η αιτιώδης σχέση ανισότητας και ανάπτυξης διέρχεται από το κανάλι των επενδύσεων. Συγκεκριμένα, η ανισότητα καθορίζει τις επενδύσεις και, με τη σειρά της, η οικονομική ανάπτυξη προκύπτει από τις επενδύσεις. Γενικά η θεωρία περιλαμβάνει ένα μεγάλο πλήθος οικονομικών και κοινωνικοπολιτικών παραγόντων που σχετίζονται με την ανάπτυξη. Κυρίως τέσσερις σχετικές εξηγούν την σχέση μεταξύ ανισότητας και ανάπτυξης. Οι θεωρίες αυτές χωρίζονται σε (α) μη-τέλειες πιστωτικές αγορές, (β) πολιτικής οικονομίας, (γ) κοινωνικοπολιτικών αναταραχών και (δ) αποταμίευσης.

Οι ατέλειες των πιστωτικών αγορών εκτός των άλλων επηρεάζουν την πορεία των κερδών, δανείων και των φορολογικών εσόδων με τελικό αντίκτυπο στην αναπτυξιακή πορεία μιας χώρας. Από την πλευρά της πολιτικής οικονομίας η δημοσιονομική πολιτική έχει σαφείς επιπτώσεις στην ανάπτυξη. Για παράδειγμα ένα υπερβολικά υψηλό επίπεδο φορολογίας αποθαρρύνει την ιδιωτική στροφή στις επενδύσεις μειώνοντας τις μελλοντικές επενδύσεις και επομένως τον ρυθμό ανάπτυξης. Επίσης οι δημόσιες δαπάνες αναμένεται να έχουν θετική επίδραση στην ανάπτυξη μέχρι ένα ορισμένο επίπεδο και όπως δείχνει η καμπύλη Laffer.

Οι κοινωνικοπολιτικές αναταραχές αφορούν δύο τομείς της κοινωνικής λειτουργίας που συνδέονται άρρηκτα με την οικονομική δραστηριότητα. Συγκεκριμένα οι δύο αυτοί τομείς είναι το επιχειρηματικό περιβάλλον και το πολιτικό περιβάλλον. Το επιχειρηματικό περιβάλλον αναφέρεται σε θεσμικούς παράγοντες, μέσα στους οποίους λειτουργούν οι επιχειρήσεις. Οι επιχειρήσεις προτιμούν ένα σταθερό και προβλέψιμο περιβάλλον προκειμένου να μπορούν με ασφάλεια να υπολογίζουν τα μελλοντικά κέρδη των επενδύσεων

επομένως η μικρότερη προβλεψιμότητα είναι πιθανό να μειώσει την προθυμία των επιχειρήσεων για επενδύσεις. Η βελτίωση του επιχειρηματικού κλίματος θεωρείται ότι έχει θετική επίδραση στην αύξηση του ΑΕΠ, καθώς ενθαρρύνει τις επιχειρήσεις να επενδύουν σε φυσικό και ανθρώπινο κεφάλαιο. Το πολιτικό περιβάλλον είναι κατά μία έννοια ισοδύναμο με το επιχειρηματικό περιβάλλον, αλλά αναφέρεται σε πολιτικούς και όχι οικονομικούς παράγοντες που επηρεάζουν τις προσδοκίες των επενδυτών. Για παράδειγμα η πολιτική σταθερότητα θεωρείται ότι συμβάλει θετικά στην προθυμία για την ανάληψη επενδυτικών σχεδίων και προγραμμάτων.

Η πληθυσμιακή αύξηση και οι οικονομικές επιπτώσεις αποτελούσαν ανέκαθεν αντικείμενο μελέτης ιδιαίτερα με την εμφάνιση και της Μαλθουσιανής θεωρίας. Έχουν παρουσιαστεί πολλές έρευνες για την απάντηση βασικών ερωτημάτων όπως είναι το ερώτημα ποια είναι η επίδραση της αύξησης του πληθυσμού στην οικονομική ανάπτυξη; ή πιο συγκεκριμένα, για τις αναπτυσσόμενες χώρες, το ερώτημα πόσο υψηλότερο θα ήταν το κατά κεφαλήν εισόδημα εάν το ποσοστό γονιμότητας μειωνόταν κατά ένα συγκεκριμένο ποσό; Δεν υπάρχει κοινό συμπέρασμα αυτών των ερευνών. Τα αποτελέσματα χωρίζονται σε αυτά που διαπιστώνουν ότι η γονιμότητα δεν έχει σημασία στην ανάπτυξη και σε αυτά όπου η γονιμότητα επηρεάζει την ανάπτυξη. Επίσης υπάρχει και διχογνωμία αν η επίδραση της γονιμότητας στην οικονομική ανάπτυξη είναι θετική ή αρνητική.

3.1.2 Βιβλιογραφική Ανασκόπηση

Η μελέτη με ευρεία απήχηση του Barro (2000), διερεύνησε το ζήτημα της εισοδηματικής ανισότητας. Τα συμπεράσματα της έρευνας ήταν ότι η εισοδηματική ανισότητα είχε αρνητικό αντίκτυπο στην ανάπτυξη για τις χώρες με χαμηλό αρχικό επίπεδο ΑΕΠ αλλά θετικό αποτέλεσμα για τις χώρες με υψηλό επίπεδο ΑΕΠ. Ο Barro δεν βρίσκει καμία σχέση μεταξύ εισοδηματικής ανισότητας και ανάπτυξης. Ωστόσο, αφού χώρισε το δείγμα του σε φτωχές και πλούσιες χώρες, βρίσκει αρνητική συσχέτιση για τις φτωχές χώρες και θετική συσχέτιση για τις πλούσιες χώρες.

Σύμφωνα με τον Kaldor (1955) οι πλούσιοι έχουν υψηλότερη οριακή ροπή προς αποταμίευση από ότι οι φτωχοί. Αν υποθεθεί ότι η αύξηση του ΑΕΠ έχει άμεση σχέση με το ποσοστό αποταμίευσης, αυτό σημαίνει ότι οι οικονομίες με μεγαλύτερη εισοδηματική ανισότητα θα βιώσουν ταχύτερη ανάπτυξη. Με παρόμοιο συλλογισμό οι Aghion et al. 1999 υποστήριξαν την ικανότητα που έχουν μερικοί εφόσον διαθέτουν επαρκείς πόρους για να προωθήσουν νέες επενδύσεις δικαιολογώντας έτσι την συγκέντρωση του πλούτου σε ορισμένα άτομα.

Ο Forbes (2000) διαπιστώνει μια θετική σχέση μεταξύ εισοδηματικής ανισότητας και ανάπτυξης τόσο βραχυπρόθεσμα όσο και μεσοπρόθεσμα.

Χρησιμοποιώντας τη θεωρία της πληροφόρησης, ο Mirrlees (1971) ασχολείται με τα κίνητρα που αφορούν την ανισότητα και την ανάπτυξη. Στο μοντέλο του, η παραγωγή εξαρτάται από την μη-παρατηρήσιμη προσπάθεια που καταβάλουν τα άτομα. Επομένως εάν όλα τα άτομα ανταμείβονται με το ίδιο επίπεδο μισθών, το οποίο είναι ανεξάρτητο από την παραγωγή τους, αυτό θα αποθαρρύνει ένα άτομο να καταβάλει οποιαδήποτε πρόσθετη προσπάθεια. Ως εκ τούτου, κάποια ανισότητα στην οικονομία είναι αναγκαία για την προώθηση της ανάπτυξης και την ενθάρρυνση της παραγωγικότητας.

Οι Acemoglu και Johnson (2007), δεν βρήκαν στοιχεία που να δείχνουν ότι ο υψηλότερος πληθυσμός λόγω μείωσης της θνησιμότητας συνδέεται με την αύξηση του κατά κεφαλή ΑΕΠ. Αντίθετα οι Li και Zhang (2007) βρήκαν ότι το ποσοστό γεννήσεων έχει αρνητικό αντίκτυπο στην οικονομική ανάπτυξη.

Οι Alesina και Perotti (1996) διαπιστώνουν ότι οι άνισες κοινωνίες είναι πολιτικά πιο ασταθείς. Η ανισότητα προκαλεί κοινωνική δυσαρέσκεια, η οποία με τη σειρά της αυξάνει τον βαθμό κοινωνικοπολιτικής αστάθειας σε μια κοινωνία. Αυτό το ασταθές πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον επηρεάζει αρνητικά την οικονομική ανάπτυξη.

3.1.3 Το δείγμα

Σε συμφωνία με τις θεωρίες που αναφέρθηκαν εισαγωγικά στην παρούσα εργασία επιλέχθηκαν οι ακόλουθες μεταβλητές:

1. GDPCAP = ΑΕΠ κατά κεφαλή
2. GINI = Δείκτης εισοδηματικής ανισότητας
3. GCONPCT= Δημόσια Δαπάνη ως ποσοστό του ΑΕΠ
4. FERTIL= Δείκτης Γονιμότητας

Το δείγμα περιλαμβάνει ετήσιες παρατηρήσεις από το έτος 1970 έως το έτος 2017, για την Ελλάδα. Οι συλλογή των στοιχείων έγινε από την Ελληνική Στατιστική Αρχή (ψηφιακό αρχείο ΕΛΣΤΑΤ) και από την Παγκόσμια Τράπεζα (Αναπτυξιακοί Δείκτες, WDI).

3.1.4 Έλεγχοι στατικότητας των μεταβλητών

Τα αποτελέσματα του ελέγχου μοναδιαίας ρίζας (Dickey-Fuller test) των μεταβλητών έχουν ως εξής:

1. Η μεταβλητή GDPCAP:

Null Hypothesis: GDPCAP has a unit root
 Exogenous: Constant, Linear Trend
 Lag Length: 1 (Automatic - based on SIC, maxlag=9)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.299841	0.4256
Test critical values: 1% level	-4.170583	
5% level	-3.510740	
10% level	-3.185512	

Null Hypothesis: D(GDPCAP) has a unit root
 Exogenous: Constant
 Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=9)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-3.374520	0.0171
Test critical values: 1% level	-3.581152	
5% level	-2.926622	
10% level	-2.601424	

Διενεργώντας τον έλεγχο Dickey-Fuller στη μεταβλητή GDPCAP (ΑΕΠ κατά κεφαλή), παρατηρούμε ότι στην πρώτη περίπτωση η μεταβλητή μας δεν είναι στατική διότι $prob=0.4256 > 0.05$. Παίρνοντας όμως την πρώτη διαφορά D(GDPCAP) η μεταβλητή μας γίνεται στατική αφού $prob=0.0171 < 0.05$.

2. Η μεταβλητή GINI.

Null Hypothesis: GINI has a unit root
 Exogenous: Constant
 Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=9)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-3.736490	0.0065
Test critical values: 1% level	-3.577723	
5% level	-2.925169	
10% level	-2.600658	

Το αποτέλεσμα του ελέγχου δείχνει ότι ο δείκτης εισοδηματικής ανισότητας (GINI) είναι μια στατική μεταβλητή αφού $prob.= 0.0065 < 0.05$.

3. Η μεταβλητή GCONPCT.

Null Hypothesis: GCONPCT has a unit root
 Exogenous: Constant
 Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=9)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-1.810898	0.3709
Test critical values: 1% level	-3.577723	
5% level	-2.925169	
10% level	-2.600658	

Null Hypothesis: D(GCONPCT) has a unit root
 Exogenous: Constant
 Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=9)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-7.863844	0.0000
Test critical values: 1% level	-3.581152	
5% level	-2.926622	
10% level	-2.601424	

Εκτελώντας τον έλεγχο Dickey Fuller στη μεταβλητή GCONPCT (Δημόσια Δαπάνη ως ποσοστό του ΑΕΠ), παρατηρούμε ότι στην πρώτη περίπτωση η μεταβλητή δεν είναι στατική αφού $prob=0.3709 > 0.05$ ενώ παίρνοντας την πρώτη διαφορά $D(GCONPCT)$ στη δεύτερη περίπτωση γίνεται στατική διότι $prob=0.0000 < 0.05$.

4. Η μεταβλητή FERTIL.

Null Hypothesis: FERTIL has a unit root
 Trend Specification: Intercept only
 Break Specification: Intercept only
 Break Type: Innovational outlier

Break Date: 1980
 Break Selection: Minimize Dickey-Fuller t-statistic
 Lag Length: 0 (Automatic - based on Schwarz information criterion,
 maxlag=9)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-5.735912	< 0.01
Test critical values: 1% level	-4.949133	
5% level	-4.443649	
10% level	-4.193627	

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η μεταβλητή FERTIL (δείκτης γονιμότητας) παρουσιάζει μία δομική αλλαγή το 1980 και διαπιστώνεται ότι είναι στατική με break.

3.1.5 Η εκτίμηση δυναμικού γραμμικού υποδείγματος της ανάπτυξης

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζεται η εκτίμηση ενός δυναμικού γραμμικού μοντέλου για την μελέτη των μεταβλητών που επηρεάζουν την συμπεριφορά του ρυθμού ανάπτυξης του ΑΕΠ της Ελλάδας.

Χρησιμοποιώντας τις ετήσιες παρατηρήσεις των μεταβλητών από το 1970 έως και το 2017 δημιουργήσαμε το ακόλουθο υπόδειγμα:

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 G_t + \beta_2 G_{t-2} + \beta_3 G_{t-4} + \beta_4 \Delta C_t + \beta_5 \Delta C_{t-1} + \beta_6 F_{t-2} + \beta_7 F_{t-4} + u_t \quad (1)$$

Όπου:

$$Y = \text{ο ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης } (100 \cdot (\text{Log}(GDPCAP_t) - \text{Log}(GDPCAP_{t-1})))$$

G = ο δείκτης εισοδηματικής ανισότητας GINI

ΔC = ο ετήσιος ρυθμός αύξησης της δημόσιας κατανάλωσης

F = ο δείκτης γονιμότητας

u = το λάθος της παλινδρόμησης

Τα αποτελέσματα της εκτίμησης του υποδείγματος (1) έχουν ως εξής:

	Coefficient	Std.Error	t-value	t-prob
Gini	-0.825751	0.2922	-2.83	0.0076
gini_2	1.77125	0.3743	4.73	0.0000
gini_4	-0.751322	0.2377	-3.16	0.0031
ggconpct	0.395281	0.1013	3.90	0.0004
ggconpct_1	0.452266	0.1050	4.31	0.0001
fertil_2	-25.1251	5.134	-4.89	0.0000
fertil_4	19.7705	4.608	4.29	0.0001

Διαγνωστικοί Έλεγχοι

AR 1-2 test:	F(2,35) = 2.6843 [0.0823]
ARCH 1-1 test:	F(1,42) = 0.030577 [0.8620]
Normality test:	Chi ² (2) = 0.48465 [0.7848]
Hetero test:	F(14,29) = 1.2002 [0.3265]
RESET23 test:	F(2,35) = 1.4964 [0.2379]

Οι διαγνωστικοί έλεγχοι της εκτίμησης του υποδείγματος (1) φανερώνουν ότι δεν υπάρχει κάποιο πρόβλημα.

Με βάση το δυναμικό υπόδειγμα έγινε η εκτίμηση της μακροχρόνιας επίδρασης που έχουν οι εξωγενείς μεταβλητές μας στον ρυθμό ανάπτυξης του ΑΕΠ.

Εκτίμηση της μακροχρόνιας σχέσης:

	Coefficient	Std.Error	t-value	t-prob
Gini	0.194178	0.04747	4.09	0.0002
ggcompct	0.847548	0.1224	6.93	0.0000
Fertil	-5.35462	1.128	-4.75	0.0000

Από τα παραπάνω αποτελέσματα διαπιστώνεται ότι όλες οι εξωγενείς μεταβλητές είναι στατιστικά σημαντικές. Συγκεκριμένα, υπάρχει θετική σχέση μεταξύ εισοδηματικής ανισότητας και ανάπτυξης, πράγμα που σημαίνει ότι καθώς η ανισότητα αυξάνεται, αυξάνεται και η ανάπτυξη και το αντίστροφο. Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγουμε και για τον ρυθμό ανάπτυξης των δημοσίων δαπανών. Όσο αυξάνεται η δημόσια δαπάνη, αυξάνεται και η ανάπτυξη. Αντίθετα υπάρχει αρνητική σχέση μεταξύ γονιμότητας και ανάπτυξης. Όσο αυξάνεται η γονιμότητα, μειώνεται η ανάπτυξη ενώ όσο μειώνεται η γονιμότητα, αυξάνεται η ανάπτυξη.

3.2. Ανάπτυξη και εισοδηματική ανισότητα: Η Υπόθεση Kuznets

3.2.1 Η υπόθεση Kuznets

Στη δεκαετία του 1950 και του 1960, ο Simon Kuznets υπέθεσε ότι καθώς εξελίσσεται μια οικονομία, οι δυνάμεις της αγοράς αυξάνουν πρώτα και στη συνέχεια μειώνουν τη συνολική οικονομική ανισότητα της κοινωνίας, σχέση η οποία παρουσιάζεται από το ανεστραμμένο σχήμα U της περίφημης καμπύλης Kuznets. Για παράδειγμα, η υπόθεση υποστηρίζει ότι στην πρώιμη ανάπτυξη μιας οικονομίας, νέες επενδυτικές ευκαιρίες αυξάνονται για όσους έχουν ήδη το κεφάλαιο να επενδύσουν. Αυτές οι νέες επενδυτικές ευκαιρίες σημαίνουν ότι όσοι κατέχουν ήδη τον πλούτο έχουν την ευκαιρία να τον αυξήσουν

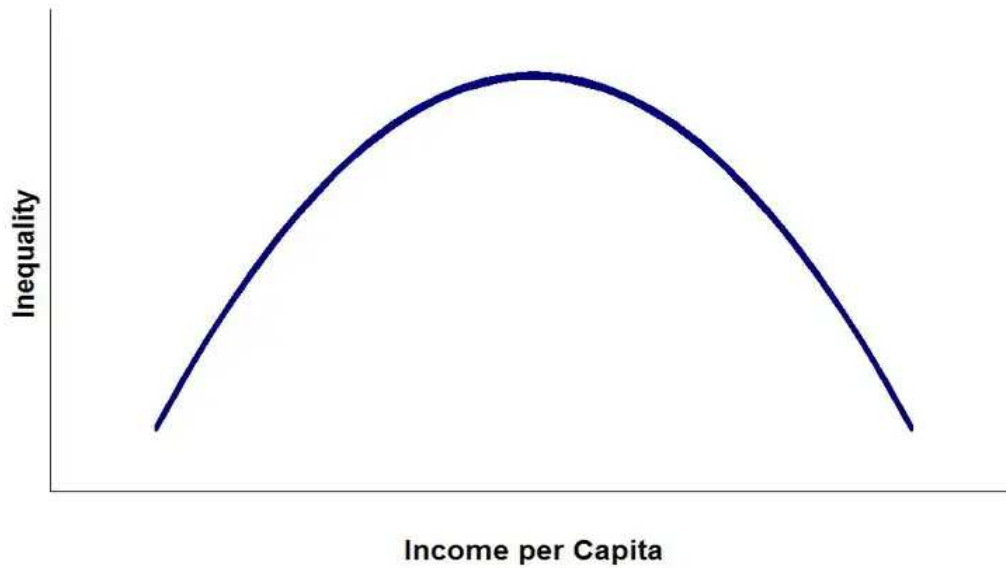
περισσότερο. Αντίθετα, η εισροή φθηνής αγροτικής εργασίας στις πόλεις διατηρεί τους μισθούς για την εργατική τάξη, διευρύνοντας έτσι το εισόδημα και αυξάνοντας την οικονομική ανισότητα.

Η καμπύλη Kuznets υπονοεί ότι καθώς μια κοινωνία εκβιομηχανίζεται, το κέντρο της οικονομίας μετατοπίζεται από τις αγροτικές περιοχές στις πόλεις καθώς οι αγρότες, αρχίζουν να μεταναστεύουν αναζητώντας θέσεις εργασίας με υψηλότερες αμοιβές. Αυτή η μετανάστευση, ωστόσο, οδηγεί σε ένα μεγάλο χάσμα εισοδήματος αγροτικής-αστικής πόλης και ο αγροτικός πληθυσμός συρρικνώνεται ενώ αυξάνεται ο αστικός πληθυσμός. Ωστόσο, σύμφωνα με την υπόθεση του Kuznets, η ίδια οικονομική ανισότητα αναμένεται να μειωθεί όταν επιτευχθεί ένα ορισμένο επίπεδο μέσου εισοδήματος. Σε αυτό το σημείο της οικονομικής ανάπτυξης, η κοινωνία προορίζεται να επωφεληθεί από τις επιπτώσεις της πτώσης και από την αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος που μειώνει αποτελεσματικά την οικονομική ανισότητα.

Η καμπύλη Kuznets είναι μια υποθετική καμπύλη που καταγράφει την σχέση της οικονομικής ανισότητας με το κατά κεφαλήν εισόδημα κατά τη διάρκεια της οικονομικής ανάπτυξης. Αυτή η καμπύλη έχει σκοπό να απεικονίσει την υπόθεση Kuznets σχετικά με τη συμπεριφορά και τη σχέση αυτών των δύο μεταβλητών (ανισότητα και ανάπτυξη).

Όπως φαίνεται και στο διάγραμμα παρακάτω το ανεστραμμένο σχήμα U της καμπύλης Kuznets δείχνει την ανισότητα να αυξάνεται με την αύξηση του εισοδήματος αρχικά, να φτάνει στο αποκορύφωμα και μετά να μειώνεται.

ΓΡΑΦΙΚΗ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ

Θα εξετάσουμε την υπόθεση Kuznets για την Ελλάδα με την χρήση (α) χρονολογικών παρατηρήσεων και (β) δεδομένων πάνελ (panel data).

3.2.2 Έλεγχος της υπόθεσης Kuznets με χρονολογικά δεδομένα

3.2.2.1 Αυτοπαλίνδρομο υπόδειγμα κατανεμημένων χρονικών υστερήσεων και συνολοκλήρωση

Για την εμπειρική ανάλυση της ύπαρξης μακροχρόνιας σχέσης μεταξύ των μεταβλητών εφαρμόζεται ο έλεγχος bounds χρησιμοποιώντας ένα διευρυμένο αυτοπαλίνδρομο υπόδειγμα κατανεμημένων χρονικών υστερήσεων (ARDL) σύμφωνα με την μεθοδολογία των Perasan et al. (2001). Η μέθοδος αυτή παρουσιάζει τρία βασικά πλεονεκτήματα. Πρώτον, σε αντίθεση με άλλες τεχνικές όπως Johansen (1990), η μέθοδος ADRL είναι πιο απλή. Δεύτερον, δεν απαιτείται οι υπό εξέταση χρονοσειρές να είναι ολοκληρωμένες ίδιου βαθμού. Τρίτον, δίνει πιο

αποτελεσματικά συμπεράσματα σε μικρά δείγματα ενώ το υπόδειγμα διόρθωσης λαθών (ECM) ελέγχει τη συνολοκλήρωση των μεταβλητών σε βραχυπρόθεσμο ορίζοντα χωρίς την απώλεια μακροπρόθεσμων πληροφοριών (Ταμπάκης κ.α. 2004).

Το υπόδειγμα $ARDL(p, q_1, K, q_k)$ δίνεται από την ακόλουθη σχέση:

$$\phi(L, p)y_t = \sum_{i=1}^k \beta_i(L, q_i)x_{it} + \delta w_t + u_t \quad (1)$$

$$\text{Όπου } \phi(L, p) = 1 - \varphi_1 L - \varphi_2 L^2 - \dots - \varphi_p L^p \quad (2)$$

$$\beta_i(L, q) = 1 - \beta_{i1} L - \beta_{i2} L^2 - \dots - \beta_{iq} L^{q_i}, \quad i = 1, \dots, k \quad (3)$$

x_{it} είναι οι εξωγενείς μεταβλητές w_t είναι οι ντετερμινιστικές μεταβλητές (σταθερός όρος, τάση) και L είναι ο συντελεστής χρονικής υστέρησης που ορίζεται από τη σχέση $L^k y_t = y_{t-k}$.

Η μέθοδος συνολοκλήρωσης ARDL περιλαμβάνει τα ακόλουθα βήματα. Πρώτο βήμα για την προσέγγιση ARDL συνολοκλήρωσης είναι να εκτιμηθεί το υπόδειγμα με τη μέθοδο OLS για όλες τις δυνατές τιμές των $p = 0, 1, 2, \dots, m$ και $q_i = 0, 1, 2, \dots, m$ ($i = 1, 2, \dots, k$), δηλαδή εκτιμούνται συνολικά $(m+1)^{k+1}$ διαφορετικά ARDL υποδείγματα ώστε να επιλεγεί εκείνο το υπόδειγμα που προσαρμόζεται καλύτερα στα δεδομένα μας. Το δεύτερο βήμα είναι να επιδεχθεί το βέλτιστο ARDL υπόδειγμα το οποίο προσαρμόζεται καλύτερα στα δεδομένα με βάση συγκεκριμένα κριτήρια όπως το Schwarz ή Akaike κριτήριο. Αφού επιλεγθεί το ιδανικό μοντέλο ARDL, στη συνέχεια ακολουθούνται τα παρακάτω βήματα.

Πρώτο βήμα του ADRL bounds testing είναι να εξετάσουμε αν είναι συνολοκληρωμένες οι μεταβλητές, δηλαδή αν υπάρχει μακροχρόνια σχέση μεταξύ των μεταβλητών που εξετάζουμε. Για να γίνει αυτό, υπολογίζουμε τη στατιστική F η οποία αναφέρεται στον έλεγχο στατιστικής σημαντικότητας των συντελεστών που αντιστοιχούν στις αρχικές μεταβλητές $y_t, x_{1t}, x_{2t}, \dots, x_{kt}$ και που υπεισέρχονται με χρονική υστέρηση σε ένα διευρυμένο υπόδειγμα διόρθωσης λαθών. Οι Pesaran et al. (1996), υπολόγισαν τις κατάλληλες κριτικές τιμές της στατιστικής F (ανώτερο και κατώτερο όριο) για συγκεκριμένα επίπεδα σημαντικότητας. Έτσι λοιπόν, με τη στατιστική F ελέγχουμε τη μηδενική υπόθεση της μη-συνολοκλήρωσης των μεταβλητών έναντι της εναλλακτικής υπόθεσης, της συνολοκλήρωσης των μεταβλητών.

Αν η τιμή της στατιστικής ελέγχου F είναι μεγαλύτερη από την κριτική τιμή του ανώτερου ορίου τότε απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση και αυτό το αποτέλεσμα οδηγεί στο

συμπέρασμα ότι υπάρχει συνολοκλήρωση μεταξύ των μεταβλητών. Αντιθέτως, όταν η τιμή της στατιστικής ελέγχου F είναι μικρότερη από την κριτική τιμή του κατώτερου ορίου τότε η μηδενική υπόθεση γίνεται αποδεκτή και επομένως δεν υπάρχει σχέση συνολοκλήρωσης μεταξύ των μεταβλητών. Στην περίπτωση που η στατιστική F βρίσκεται μεταξύ των κριτικών τιμών τότε λέμε ότι τα αποτελέσματα δεν χαρακτηρίζονται από σαφήνεια και κατά συνέπεια δεν μπορούμε να εξάγουμε ακριβή συμπεράσματα.

Χρησιμοποιώντας τον δείκτη AIC με το πρόγραμμα Eviews v.10, το μοντέλο που προκρίθηκε για δεδομένα είναι το ARDL(2,2,2).

3.2.2.2 Εκτίμηση του υποδείγματος ARDL(2, 2, 2)

Χρησιμοποιώντας τις χρονολογικές παρατηρήσεις για τον δείκτη ανισότητας και το κατά κεφαλή ΑΕΠ έγινε η εκτίμηση του υποδείγματος ARDL(2, 2, 2):

$$y_t = \alpha_0 + \alpha_1 y_{t-1} + \alpha_2 y_{t-2} + \beta_0 x_t + \beta_1 x_{t-1} + \beta_2 x_{t-2} + \gamma_0 x_t^2 + \gamma_1 x_{t-1}^2 + \gamma_2 x_{t-2}^2 + u_t \quad (4)$$

όπου y = ο δείκτης ανισότητας GINI και x = ο λογάριθμος του κατά κεφαλή ΑΕΠ.

Τα αποτελέσματα της εκτίμησης του υποδείγματος (4) έχουν ως εξής

Dependent Variable: GINI

Method: ARDL

Sample (adjusted): 1972 2017

Note: final equation sample is larger than selection sample

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.*
GINI(-1)	0.872556	0.087862	9.931005	0.0000
GINI(-2)	-0.133520	0.085875	-1.554822	0.1285
LOGGDPCAP	-370.0485	178.2864	-2.075584	0.0449
LOGGDPCAP(-1)	404.8058	257.0106	1.575055	0.1238
LOGGDPCAP(-2)	-281.2755	142.4766	-1.974188	0.0559
LOGGDPCAP2	19.04194	9.303736	2.046698	0.0478
LOGGDPCAP2(-1)	-20.81325	13.51534	-1.539972	0.1321
LOGGDPCAP2(-2)	14.49447	7.470291	1.940282	0.0600
C	1202.962	324.3985	3.708286	0.0007
R-squared	0.797441	Mean dependent var	35.39335	
Adjusted R-squared	0.753645	S.D. dependent var	1.315183	
S.E. of regression	0.652780	Akaike info criterion	2.158428	
Sum squared resid	15.76650	Schwarz criterion	2.516205	
Log likelihood	-40.64384	Hannan-Quinn criter.	2.292453	
F-statistic	18.20790	Durbin-Watson stat	1.924496	
Prob(F-statistic)	0.000000			

Διενεργούμε τώρα τον έλεγχο συνολοκλήρωσης (bounds test) για να διαπιστώσουμε αν υπάρχει μακροχρόνια σχέση μεταξύ των μεταβλητών.

F-Bounds Test

Test Statistic	Value	Signif.	I(0)	I(1)
F-statistic	7.269361			
	Asymptotic: n=1000	5%	3.1	3.87
		1%	4.13	5
	Finite Sample: n=50	5%	3.368	4.178
		1%	4.695	5.758
	Finite Sample: n=45	5%	3.368	4.203
		1%	4.8	5.725

Το αποτέλεσμα του ελέγχου οδηγεί σε απόρριψη της μηδενικής υπόθεσης. Επομένως συμπεραίνουμε ότι οι μεταβλητές μας είναι συνολοκληρωμένες.

Στη συνέχεια, παρουσιάζουμε την εκτίμηση της βραχυχρόνιας και μακροχρόνιας σχέσης.

Conditional Error Correction Regression				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	1202.962	324.3985	3.708286	0.0007
GINI(-1)*	-0.260964	0.077733	-3.357181	0.0018
LOGGDPCAP(-1)	-246.5182	67.10022	-3.673880	0.0008
LOGGDPCAP2(-1)	12.72315	3.465068	3.671834	0.0008
D(GINI(-1))	0.133520	0.085875	1.554822	0.1285
D(LOGGDPCAP)	-370.0484	178.2864	-2.075584	0.0449
D(LOGGDPCAP(-1))	281.2755	142.4765	1.974188	0.0559
D(LOGGDPCAP2)	19.04193	9.303735	2.046698	0.0478
D(LOGGDPCAP2(-1))	-14.49447	7.470291	-1.940282	0.0600

* p-value incompatible with t-Bounds distribution.

Levels Equation Case 2: Restricted Constant and No Trend				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LOGGDPCAP	-944.6435	407.2180	-2.319749	0.0260
LOGGDPCAP2	48.75440	21.01803	2.319647	0.0260
C	4609.683	1971.897	2.337689	0.0249

Τα αποτελέσματα της μακροχρόνιας σχέσης μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι δεν ισχύει η υπόθεση Kuznets. Η εκτίμηση υποστηρίζει την άποψη ότι η σχέση μεταξύ ανισότητας και εισοδήματος αντιστοιχεί σε μια καμπύλη «U» πράγμα που σημαίνει ότι καθώς αυξάνεται το εισόδημα η ανισότητα αρχικά μειώνεται και μετά αρχίζει να αυξάνεται.

3.2.3 Έλεγχος της υπόθεσης Kuznets με δεδομένα πάνελ

3.2.3.1 Υποδείγματα Σταθερών Επιδράσεων (Fixed Effect (FE)) και Τυχαίων Επιδράσεων (Random Effect (RE))

Το υπόδειγμα σταθερών επιδράσεων μπορεί να εξειδικευτεί ως εξής:

$$Y_{it} = a_{it} + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

όπου ο δείκτης i στο συντελεστή a_{it} δείχνει ότι κάθε μια από τις χώρες μπορεί να έχει διαφορετική σταθερά. Το μοντέλο καλείται υπόδειγμα σταθερών επιδράσεων, (FEM - Fixed Effect Model) διότι η σταθερά μπορεί να διαφέρει από διαστρωματική μονάδα σε διαστρωματική μονάδα (π.χ. από χώρα σε χώρα), όμως η τιμή της σταθεράς a_{it} που αντιστοιχεί σε κάθε διαστρωματική μονάδα υποτίθεται ότι παραμένει διαχρονικά σταθερή. Επειδή οι σταθερές για κάθε διαστρωματική μονάδα εκτιμώνται με τη μέθοδο των ψευδομεταβλητών το υπόδειγμα διαφορετικά αποκαλείται και LSDV (Least Squares with Dummy Variables model) και διαμορφώνεται ως ακολούθως:

$$Y_{it} = a_1 + a_2 D_{2i} + a_3 D_{3i} + \dots + a_n D_{ni} + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + \varepsilon_{it} \quad (6)$$

Ένα από τα σημαντικά μειονεκτήματα του μοντέλου FEM, είναι ότι στην περίπτωση που εισάγουμε πολλές ψευδομεταβλητές χάνονται αρκετοί βαθμοί ελευθερίας. Ως εκ τούτου, το μοντέλο χάνει την αξιοπιστία του και τα οικονομετρικά συμπεράσματα αμφισβητούνται. Επιπλέον, η εισαγωγή πολλών ψευδομεταβλητών μπορεί να αναδείξει το πρόβλημα της πολυσυγγραμικότητας, το οποίο αμφισβητεί τους συντελεστές που εκτιμήθηκαν.

Αυτές τις ατέλειες του υποδείματος σταθερών επιδράσεων, σύμφωνα με αρκετούς οικονομολόγους, μπορεί να τις βελτιώσει το υπόδειγμα των τυχαίων επιδράσεων (Random Effects Model - REM).

Στο REM οι σταθερές θεωρούνται τυχαίες μεταβλητές και ο στοχαστικός όρος ε_{it} παίζει μεγάλο ρόλο στην εκτίμηση του υποδείματος. Θεωρώντας ότι η σταθερά a_{it} είναι τυχαία, γίνεται η υπόθεση ότι :

$$a_{it} = \mu + u_{it} \quad (7)$$

Όπου η παράμετρος μ είναι άγνωστη και αντιπροσωπεύει τη μέση τιμή των τυχαίων σταθερών a_i και u_{it} είναι ο στοχαστικός όρος.

Έτσι το υπόδειγμα (5), με αντικατάσταση του a_{it} από το (7) έχει ως εξής:

$$Y_{it} = (\mu + u_{it}) + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + \varepsilon_{it} \quad (8)$$

ή αλλιώς

$$Y_{it} = \mu + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + v_{it} \quad (9)$$

Όπου $v_{it} = u_{it} + \varepsilon_{it}$. Ο στοχαστικός όρος u_{it} αντικατοπτρίζει τις μεταβολές των μεμονωμένων διαστρωματικών μονάδων, όμως παραμένει σταθερός εντός των μεμονωμένων διαστρωματικών μονάδων.

Η εκτίμηση των συντελεστών β_1 και β_2 προϋποθέτει τον υπολογισμό των σ_ε^2 και σ_u^2 . Εφόσον $\sigma_\varepsilon^2 \neq 0$ και $\sigma_u^2 \neq 0$ το υπόδειγμα μπορεί να εκτιμηθεί με τη μέθοδο GLS και οι συντελεστές θα είναι BLUE (Best Linear Unbiased Estimator). Επίσης αν οι όροι u_i και ε_i ακολουθούν ασυμπτωτικά κανονική κατανομή το υπόδειγμα μπορεί να εκτιμηθεί με τη μέθοδο LM (Maximum Likelihood).

Ο υπολογισμός των διακυμάνσεων σ_ε^2 και σ_u^2 μπορεί να επιτευχθεί με διάφορες τεχνικές όπως οι Arellano – Bond, Wallace-Hussain, Swamy-Arora, Wansbeek-Karpeyn και Beck-Katz.

Το βασικότερο πλεονέκτημα του FEM είναι η δυνατότητα εκτίμησής του με τη μέθοδο OLS, ωστόσο κι εδώ υπάρχει μεγάλη απώλεια βαθμών ελευθερίας λόγω της εισαγωγής πολλών ψευδομεταβλητών.

Ακολουθώντας την εργασία του Barro (2000), εξετάζουμε εδώ την υπόθεση «αντίστροφου U» με τη χρήση μιας συναρτησιακής μορφής πολωνύμου δευτέρου βαθμού μεταξύ ανισότητας και εισοδήματος. Συγκεκριμένα με το δείγμα των δεκατριών περιφερειών της Ελλάδας από το 2000 μέχρι το 2017, εκτιμήσαμε την γραμμική παλινδρόμηση:

$$y_{it} = \beta_0 + \beta_1 x_{it} + \beta_2 x_{it}^2 + u_{it}, \quad i = 1, \dots, 13 \text{ και } t = 2000, \dots, 2017,$$

όπου y = ο δείκτης ανισότητας GINI και x = ο λογάριθμος του κατά κεφαλή GDP.

Η εκτίμηση των μοντέλων FE και RE (Baltagi, B.H. (2008)) παρουσιάζεται παρακάτω:

Fixed-effects regression

GINIGR		Coef.	Std. Err.	z	P> z

cons		-5.626946	1.936079	-2.91	0.004
LGDPCAP		1.218479	.4045377	3.01	0.003
LGDPCAP2		-.0627855	.0210106	-2.99	0.003

Random-effects regression

GINIGR		Coef.	Std. Err.	z	P> z

cons		-5.611929	2.767283	-2.03	0.043
LGDPCAP		1.215231	.5761254	2.11	0.035
LGDPCAP2		-.0626102	.0300311	-2.08	0.037

Τα αποτελέσματα της εκτίμησης των δύο υποδειγμάτων υποστηρίζουν την υπόθεση «αντίστροφου U».

Η σύγκριση της καταλληλότητας του υποδείγματος FE έναντι του RE γίνεται με τον έλεγχο Hausman.

Ο έλεγχος Hausman βασίζεται στην παρακάτω σχέση :

$$\varepsilon_{it} = a_i + u_{it}$$

Όπου a_i είναι η ατομική επίδραση και εκφράζει τη συμπεριφορά της κάθε μεμονωμένης διαστρωματικής μονάδας και u_{it} μεταβάλλεται από παρατήρηση σε παρατήρηση και ανά διαστρωματική μονάδα.

Ο Hausman λοιπόν πρότεινε τον παρακάτω έλεγχο:

H_0 : ο όρος a_{it} δεν συσχετίζεται με τις ερμηνευτικές μεταβλητές X_{it}

H_1 : ο όρος a_{it} συσχετίζεται με τις ερμηνευτικές μεταβλητές X_{it}

Αν ο στατιστικός έλεγχος δείξει ότι η H_0 δεν απορρίπτεται, τότε διαλέγεται η προσέγγιση των τυχαίων επιδράσεων. Αν δείξει ότι απορρίπτεται η H_0 , γίνεται δεκτή η εναλλακτική υπόθεση H_1 και το υπόδειγμα πρέπει να εκτιμηθεί με τη μέθοδο των σταθερών επιδράσεων. Στο Eviews ο έλεγχος Hausman μπορεί να πραγματοποιηθεί μετά την εκτίμηση του υποδείγματος REM από το μενού, View/Fixed/Random Effects Testing /Correlated Random Effects Hausman Test.

Το αποτέλεσμα του ελέγχου είναι:

Hausman test

$$\text{chi2}(2) = 1.13$$

$$\text{Prob}>\text{chi2} = 0.5676$$

Ο έλεγχος Hausman υποστηρίζει την χρήση του RE υποδείγματος.

3.2.3.2 Υποδείγματα ARDL

Πάνελ Έλεγχοι Μοναδιαίας Ρίζας

Αρχικά γίνεται έλεγχος μοναδιαίας ρίζας για τις μεταβλητές μας ο οποίος θα βοηθήσει στη δημιουργία και την εκτίμηση του υποδείγματος με τα πάνελ δεδομένα. Εφαρμόζονται

δύο έλεγχοι μοναδιαίας ρίζας για πάνελ δεδομένα, ο έλεγχος (LLC) των Levin, Lin και Chu (2002),), και ο έλεγχος (IPS), των Im, Pesaran και Shin (2003).

(α) GINI

Έλεγχος LLC

(i) Σταθερό όρο

Method	Statistic	Prob.**
Levin, Lin & Chu t*	-3.802	0.0001

(ii) Σταθερό όρο και Τάση

Method	Statistic	Prob.**
Levin, Lin & Chu t*	-5.0728	0.0000

Έλεγχος IPS

(i) Σταθερό όρο

Method	Statistic	Prob.**
Im, Pesaran and Shin W-stat	-2.52499	0.0058

(ii) Σταθερό όρο και Τάση

Method	Statistic	Prob.**
Im, Pesaran and Shin W-stat	-1.9860	0.0235

Από τα παραπάνω διαπιστώνουμε ότι ο δείκτης ανισότητας είναι στατική μεταβλητή.

(β) Log(GDP)

Έλεγχος LLC

(i) Σταθερό όρο

Method	Statistic	Prob.**
Levin, Lin & Chu t*	-4.7436	0.0000

(ii) Σταθερό όρο και Τάση

Method	Statistic	Prob.**
Levin, Lin & Chu t*	-6.2974	0.0000

Έλεγχος IPS

(i) Σταθερό όρο

Method	Statistic	Prob.**
Im, Pesaran and Shin W-stat	-3.3811	0.0004

(ii) Σταθερό όρο και Τάση

Method	Statistic	Prob.**
Im, Pesaran and Shin W-stat	-2.0287	0.0212

Παρατηρούμε λοιπόν ότι και ο δείκτης της ανάπτυξης αποτελεί στατική μεταβλητή. Έτσι λοιπόν γίνεται εκτίμηση ενός αυτοπαλίνδρομου πάνελ μοντέλου ARDL(1,1,1) και τα αποτελέσματα εμφανίζονται παρακάτω.

Dependent Variable: D(GINI)

Method: ARDL

Sample: 2001 2017

Included observations: 221

Selected Model: ARDL(1, 1, 1)

Note: final equation sample is larger than selection sample

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.*
Long Run Equation				
LGDP	-0.292526	0.060501	-4.835078	0.0000
LGDP2	0.017306	0.003212	5.387399	0.0000
Short Run Equation				
COINTEQ01	-0.566920	0.067495	-8.399419	0.0000
D(LGDP)	-0.880556	0.986905	-0.892239	0.3735
D(LGDP2)	0.053202	0.054913	0.968851	0.3339
C	0.847160	0.102800	8.240858	0.0000
Mean dependent var	-0.000122	S.D. dependent var	0.008807	
S.E. of regression	0.007382	Akaike info criterion	-6.562705	
Sum squared resid	0.009810	Schwarz criterion	-5.765323	
Log likelihood	821.8365	Hannan-Quinn criter.	-6.241201	

Τα εμπειρικά αποτελέσματα δεν υποστηρίζουν την υπόθεση Kuznets. Όπως και στην περίπτωση των χρονολογικών παρατηρήσεων δείχνουν να υπάρχει σχέση μεταξύ εισοδήματος και ανισότητας η οποία όμως αντιστοιχεί σε μια καμπύλη σχήματος U.

3.3 Ανάπτυξη και εισοδηματική ανισότητα: Εξέταση της σύγκλισης των νομών της Ελλάδος

Σκοπός της παρούσας ενότητας είναι να διερευνηθεί η διαδικασία σύγκλισης στους 51 νομούς της Ελλάδας χρησιμοποιώντας τα απλά μέτρα της σ-σύγκλισης και γ-σύγκλισης. Η εφαρμογή αυτών των μέτρων σύγκλισης γίνεται χρησιμοποιώντας το κατά κεφαλή ΑΕΠ κάθε νομού για το 18ετές διάστημα 2000-2017. Σύμφωνα με την οικονομική θεωρία της σύγκλισης, το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών θα πρέπει να προσεγγίσει το επίπεδο των πιο προηγμένων χωρών που έχουν τους ίδιους οικονομικούς πόρους ή ίδια βασικά οικονομικά στοιχεία.

Δύο κύριες έννοιες σύγκλισης χρησιμοποιούνται στην κλασική βιβλιογραφία της θεωρίας της ανάπτυξης: η σ-σύγκλιση και η β-σύγκλιση (Sala-i-Martin, 1996).

Μία από τις απλούστερες μεθόδους για την εκτίμηση της κοινωνικοοικονομικής σύγκλισης είναι ο υπολογισμός της σύγκλισης με βάση την τυπική απόκλιση. Με αυτή τη μέθοδο είναι δυνατόν να εξεταστεί ο τρόπος με τον οποίο η διασπορά μεταξύ των επιπέδων εθνικού εισοδήματος (ή άλλων δεικτών) έχει αλλάξει. Ομοίως η διασπορά μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να διερευνηθεί η μεταβολή των διαφορών των δεικτών σε σύγκριση με τον μέσο όρο μέσα σε διαφορετικές ομάδες κρατών. Μια μείωση του συντελεστή μεταβλητότητας (του λόγου της τυπικής απόκλισης προς τον αριθμητικό μέσο) των δεικτών υποδεικνύει τη μείωση της υφιστάμενης διαφοράς δηλαδή την παρουσία της σ-σύγκλισης. Σύμφωνα με την θεωρία, υπάρχει β-σύγκλιση εάν μια φτωχή οικονομία τείνει να αναπτυχθεί με ταχύτερο ρυθμό από μια πλούσια οικονομία έτσι ώστε η φτωχή χώρα να τείνει να καλύψει το κενό του κεφαλήν εισοδήματος ή προϊόντος. Η ύπαρξη της σ-σύγκλισης αρκεί για την παρουσία της β-σύγκλισης.

Ο δείκτης του Kendall είναι ένα απλό μέτρο που καταγράφει την αλλαγή στην ιεράρχηση (κατάταξη) των παρατηρήσεων. Ο δείκτης του Kendall χρησιμοποιείται στη γ-σύγκλιση που είναι ένα αμερόληπτο μέτρο σύγκλισης σύμφωνα με την έννοια της β-σύγκλισης (Boyle & McCarthy, (1997), (1999), Kerem et al. (2008)).

Στις περιόδους κατά τις οποίες ο δείκτης σ-σύγκλισης είναι σχεδόν σταθερός, τότε η ύπαρξη σημαντικής γ-σύγκλισης συνεπάγεται και την παρουσία της β-σύγκλισης.

Οι δείκτες σ-σύγκλισης και γ-σύγκλισης υπολογίστηκαν από τους τύπους:

$$\sigma = \frac{V(Y_t) / E(Y_t)}{V(Y_0) / E(Y_0)} \quad , \quad \gamma = \frac{V(R_t + R_0)}{V(2R_0)}$$

όπου $E(Y)$, $V(Y)$ είναι ο αριθμητικός μέσος και η διακύμανση αντίστοιχα, των διαστρωματικών παρατηρήσεων και 0 είναι το έτος αναφοράς (το έτος 2000 στο δείγμα). Επίσης $E(R)$, $V(R)$ είναι ο αριθμητικός μέσος και η διακύμανση αντίστοιχα, των ιεραρχημένων διαστρωματικών παρατηρήσεων.

Εκτιμήσαμε τους δείκτες σ-σύγκλισης και γ-σύγκλισης για το κατά κεφαλήν ΑΕΠ των 51 νομών¹⁰ της Ελλάδας για το χρονικό διάστημα 2000-2017.

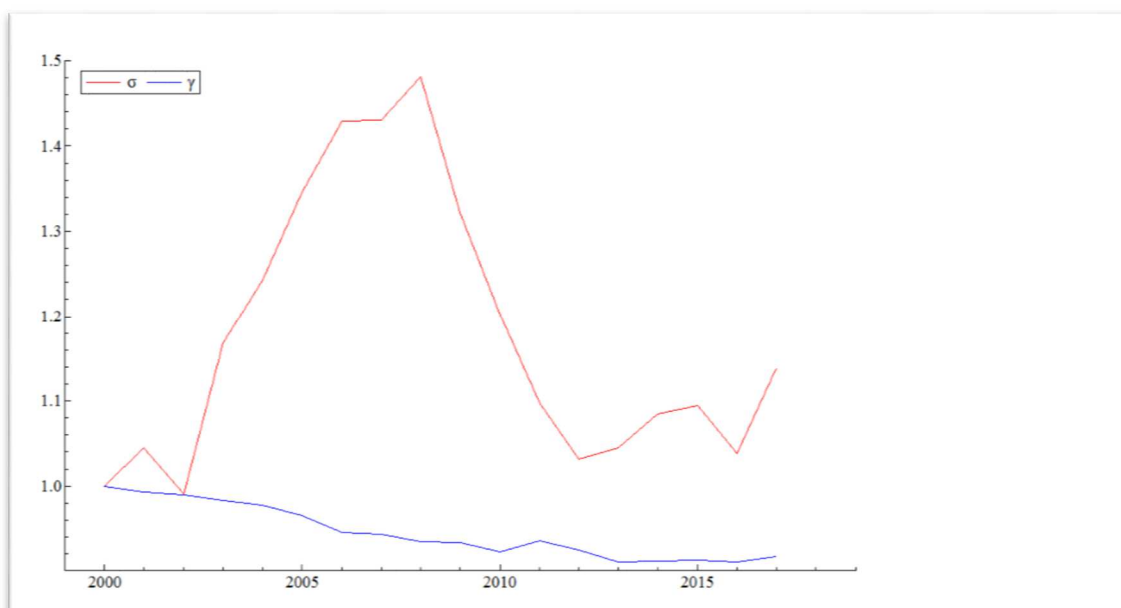
¹⁰ Λόγω έλλειψης στοιχείων απουσιάζουν οι παρατηρήσεις των επιμέρους νομών της Αττικής και χρησιμοποιήθηκε το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της περιφέρειας Αττικής.

Ο πίνακας 1 παρουσιάζει τις εκτιμήσεις των δεικτών σ -σύγκλισης και γ -σύγκλισης σε σύγκριση με το πρώτο έτος της έρευνας για του νομούς της Ελλάδας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Νομοί της Ελλάδας κατά κεφαλήν ΑΕΠ: σ -σύγκλιση και γ -σύγκλιση.

<i>Έτος</i>	<i>σ</i>	<i>γ</i>
2000	1	1
2001	1,045	0,993
2002	0,990	0,990
2003	1,169	0,983
2004	1,243	0,977
2005	1,345	0,965
2006	1,429	0,946
2007	1,430	0,943
2008	1,481	0,934
2009	1,322	0,933
2010	1,201	0,923
2011	1,098	0,935
2012	1,032	0,925
2013	1,044	0,910
2014	1,085	0,912
2015	1,094	0,913
2016	1,038	0,910
2017	1,139	0,917
	<i>Μέση Μεταβολή</i>	
2000-2017	1,04%	-0,51%
2000-2008	5,22%	-0,84%
2009-2017	-2,66%	-0,21%

Το διάγραμμα 3.1 που ακολουθεί απεικονίζει την πορεία των δεικτών για τα έτη 2000-2017.

Διάγραμμα 3.1 σ-σύγκλιση και γ-σύγκλιση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ των νομών της Ελλάδας.

Με βάση τον δείκτη σ-σύγκλισης διαπιστώνουμε ότι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ των νομών της Ελλάδας αποκλίνει κατά την περίοδο 2000-2008 και συγκλίνει κατά την περίοδο 2009-2017. Για ολόκληρη την χρονική περίοδο, η μέση ταχύτητα σ-απόκλισης ήταν 1,04% ετησίως. Επίσης για το διάστημα 2000-2008 ο μέσος ετήσιος ρυθμός σ-απόκλισης ήταν 5,22% ενώ για το διάστημα 2008-2017 ο μέσος ετήσιος ρυθμός σ-σύγκλισης ήταν 2,66%.

Ο δείκτης γ-σύγκλισης έχει πτωτική τάση μέχρι το 2013 και σταθεροποιείται τα επόμενα έτη. Η μέση ετήσια ταχύτητα γ-σύγκλισης ήταν 0,51%. Συγκριτικά η μέση ετήσια ταχύτητα γ-σύγκλισης για τα έτη 2000-2008 ήταν 0,84% και μειώνεται σημαντικά σε 0,21% για τα έτη 2009-2017.

Οι νομοί ομαδοποιήθηκαν σε δύο κατηγορίες σύμφωνα με το μέσο κατά κεφαλήν ΑΕΠ της περιφέρειας στην οποία ανήκουν. Συγκεκριμένα η ιεράρχηση των περιφερειών της Ελλάδας με το υψηλότερο μέσο κατά κεφαλήν ΑΕΠ για την 18ετία 2000-2017 έχει ως εξής:

Κατάταξη	Περιφέρεια	Μέσο κατά κεφαλήν ΑΕΠ 2000-17
<i>Υψηλό κατά κεφαλήν ΑΕΠ</i>		
1	Αττικής	23473,32
2	Νοτίου Αιγαίου	19399,07
3	Ιονίων Νήσων	16824,12
4	Στερεάς Ελλάδας	16255,11
5	Δυτικής Μακεδονίας	15627,63
6	Κρήτης	15341,32
<i>Χαμηλό κατά κεφαλήν ΑΕΠ</i>		
7	Πελοπόννησος	14179,88
8	Κεντρικής Μακεδονίας	13927,24
9	Βορείου Αιγαίου	13530,85
10	Θεσσαλίας	13343,95
11	Δυτικής Ελλάδας	13255,26
12	Ηπείρου	12628,57
13	Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης	12617,92

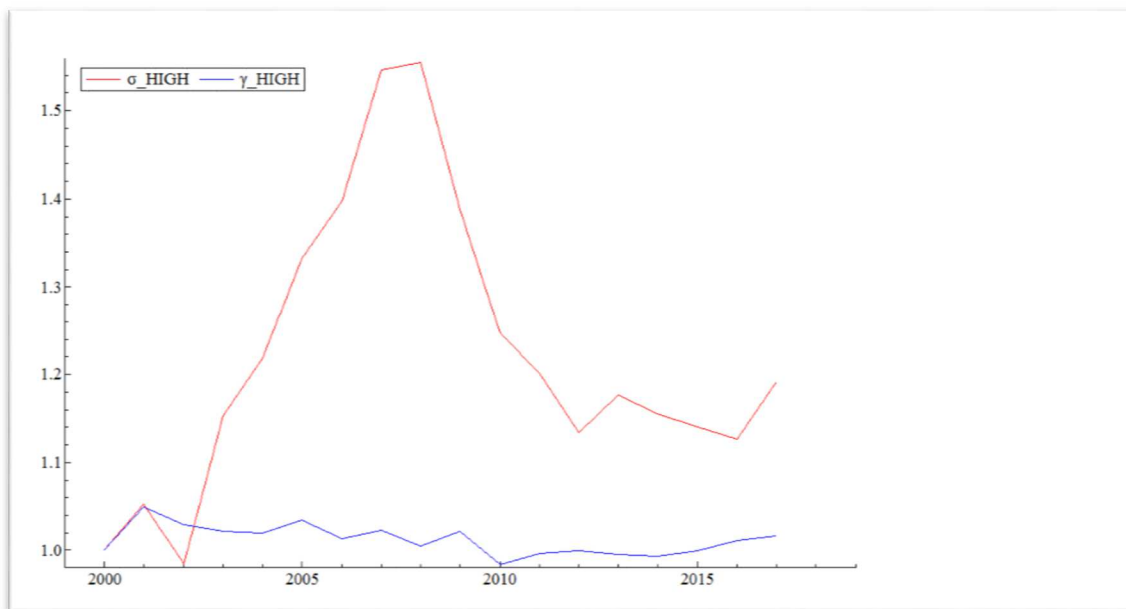
Ο πίνακας 2 παρουσιάζει τις τιμές των δεικτών σ -σύγκλισης και γ -σύγκλισης για τους νομούς της Ελλάδας που ανήκουν στις περιφέρειες με το υψηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Νομοί των υψηλότερων κατά κεφαλήν ΑΕΠ περιφερειών: σ -σύγκλιση και γ -σύγκλιση.

Έτος	σ	γ
2000	1	1
2001	1,053	1,050
2002	0,984	1,029
2003	1,153	1,022
2004	1,218	1,020
2005	1,332	1,034
2006	1,397	1,013
2007	1,547	1,023
2008	1,554	1,005

2009	1,388	1,022
2010	1,247	0,983
2011	1,202	0,997
2012	1,134	1,000
2013	1,176	0,995
2014	1,155	0,993
2015	1,140	0,999
2016	1,127	1,011
2017	1,192	1,017
	<i>Μέση Μεταβολή</i>	
2000-2017	1,30%	0,12%
2000-2008	5,88%	0,08%
2009-2017	-2,76%	0,15%

Στο διάγραμμα 3.2 που ακολουθεί απεικονίζεται η εξέλιξη των δεικτών του πίνακα 2.

Διάγραμμα 3.2 σ-σύγκλιση και γ-σύγκλιση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ των νομών των πλουσιότερων περιφερειών της Ελλάδας

Τα αποτελέσματα του δείκτη σ-σύγκλισης για τους νομούς των περιφερειών με το υψηλότερο κατά κεφαλή ΑΕΠ είναι όμοια με τα προηγούμενα αποτελέσματα για όλους τους νομούς της Ελλάδας. Συγκεκριμένα παρατηρείται μια απόκλιση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ των νομών από το 2002 μέχρι το 2008 στη συνέχεια για το διάστημα 2008-2012 παρατηρείται σύγκλιση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ η οποία σταθεροποιείται μέχρι το 2017. Ο μέσος ρυθμός σ-απόκλισης μεταξύ 2000-2017 ήταν 1,30%. Ειδικότερα μεταξύ 2000-2008 ο μέσος ετήσιος ρυθμός σ-απόκλισης ήταν 5,88% ενώ για το διάστημα 2009-2017 ο μέσος ετήσιος ρυθμός σ-σύγκλισης ήταν 2,76%.

Οι τιμές του δείκτη Kendall ήταν σχεδόν σταθεροί, υποδεικνύοντας την απουσία γ-σύγκλισης για τους νομούς των πλουσιότερων περιφερειών. Για τα έτη 2000-2017 η μέση ετήσια ταχύτητα γ-απόκλισης ήταν 0,12%.

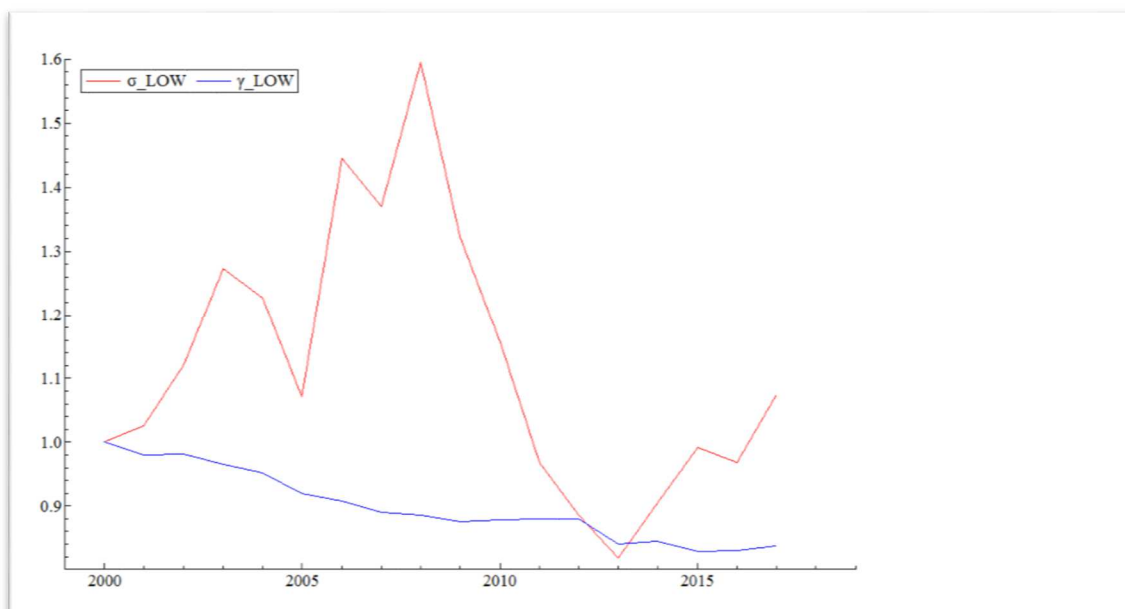
Παρακάτω στον πίνακα 3 παρουσιάζονται τις τιμές των δεικτών σ-σύγκλισης και γ-σύγκλισης για τους νομούς της Ελλάδας που ανήκουν στις περιφέρειες με το χαμηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: Νομοί των χαμηλότερων κατά κεφαλήν ΑΕΠ περιφερειών: σ-σύγκλιση και γ-σύγκλιση.

<i>Έτος</i>	<i>σ</i>	<i>γ</i>
2000	1	1
2001	1,025	0,980
2002	1,122	0,982
2003	1,272	0,966
2004	1,227	0,953
2005	1,071	0,920
2006	1,445	0,908
2007	1,371	0,890
2008	1,595	0,886
2009	1,323	0,875
2010	1,156	0,878
2011	0,968	0,880
2012	0,885	0,880

2013	0,818	0,840
2014	0,905	0,844
2015	0,991	0,828
2016	0,968	0,829
2017	1,075	0,836
	<i>Μέση</i>	<i>Μεταβολή</i>
2000-2017	1,29%	-1,03%
2000-2008	6,91%	-1,49%
2009-2017	-3,69%	-0,63%

Το γράφημα των δεικτών του πίνακα 3 απεικονίζεται στο διάγραμμα 3.3.

Διάγραμμα 3.3 σ -σύγκλιση και γ -σύγκλιση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ των νομών των φτωχότερων περιφερειών της Ελλάδας

Όπως και με τα ευρήματα των προηγούμενων πινάκων του δείκτη σ-σύγκλισης έτσι και στον πίνακα 3 παρατηρείται μια απόκλιση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ για το διάστημα 2002-2008 στους νομούς των περιφερειών με το χαμηλότερο κατά κεφαλή ΑΕΠ. Για το διάστημα 2008-2013 παρατηρείται σύγκλιση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ η οποία αποκλίνει τα επόμενα έτη μέχρι το 2017.

Για ολόκληρο το χρονικό διάστημα ο μέσος ρυθμός σ-απόκλισης ήταν 1,30% (ίσοι σχεδόν με αυτόν του πίνακα 2). Ειδικότερα μεταξύ 2000-2008 ο μέσος ετήσιος ρυθμός σ-απόκλισης ήταν 6,91% (υψηλότερος από αυτόν του πίνακα 2). Για το διάστημα 2009-2017 ο μέσος ετήσιος ρυθμός σ-σύγκλισης ήταν 3,69% (υψηλότερος από τον αντίστοιχο ρυθμό του πίνακα 2).

Για ολόκληρο το χρονικό διάστημα 2000-2017 παρατηρείται γ-σύγκλιση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ για τους νομούς των φτωχότερων περιφερειών. Η μέση ετήσια ταχύτητα της γ-σύγκλισης ήταν 1,03%. Διαχρονικά η μέση ετήσια ταχύτητα γ-σύγκλισης για τα έτη 2000-2008 ήταν 1,49% και μειώνεται σημαντικά στο 0,63% για τα έτη 2009-2017.

Τα ευρήματα για την σύγκλιση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ των νομών της Ελλάδας για τα έτη 2000-2017 συνοψίζονται στα εξής:

(α) Ο δείκτης σ-σύγκλισης παρουσιάζει δύο διαφορετικές φάσεις. Από το έτος 2000 μέχρι το τέλος του 2008 υπάρχουν ενδείξεις απόκλισης. Στη συνέχεια ο δείκτης μειώνεται απότομα μέχρι το 2012. Κατά τη διάρκεια ολόκληρης της περιόδου 2000-2017 δεν υπάρχουν ενδείξεις σημαντικής σύγκλισης.

(β) Κατά τη διάρκεια ολόκληρης της περιόδου παρατηρείται σημαντική γ-σύγκλιση στους νομούς των φτωχότερων περιφερειών της Ελλάδας. Αντίθετα δεν παρατηρείται γ-σύγκλιση στους νομούς των πλουσιότερων περιφερειών της Ελλάδας.

Επομένως τα εμπειρικά ευρήματα οδηγούν στο γενικό συμπέρασμα ότι η εισοδηματική ανισότητα μεταξύ των νομών οξύνθηκε ιδιαίτερα κατά το διάστημα 2000-2008 και παρουσίασε μια αποκλιμάκωση κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης 2009-2012.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

- Acemoglu, D. and Johnson, S. (2007), «Disease and development: The effect of life expectancy on economic growth», *Journal of Political Economy*, Vol. 115 (6), pp. 925-985
- Aggelopoulou, D., Zografakis, S. and Sypsas, P. (2010), «Inequality and poverty in Greece before and after the crisis in energy prices», *Social Cohesion and Development*, Vol. 5 (1), pp. 5-25
- Aghion, P., Caroli, E. and García-Peñalosa, C. (1999), «Inequality and Economic Growth: The Perspective of the New Growth Theories», *Journal of Economic Literature*, Vol. 37 (4), pp. 1615-1660
- Ahluwalia M. S., (1976b), «Inequality, Poverty, and Development», *Journal of Development Economics*, Vol. 3, pp. 307–342
- Alesina, A. and Perotti, R. (1996), «Income distribution, political instability, and investment», *European Economic Review*, Vol. 40 (6), pp. 1203-1228
- Atkinson, A. (1970). «On the Measurement of Inequality», *Journal of Economic Theory*, Vol. 2, pp. 244-263
- Atkinson, A. (2015). «Inequality: What can be done?», *Harvard University Press*
- Bakas, D. and Papapetrou, E. (2012), «Unemployment in Greece: evidence from Greek regions», Bank of Greece and University of Athens
- Barro, R. (2000), «Inequality and Growth in a Panel of Countries», *Journal of Economic Growth*, Vol. 5 (1), pp. 5-32

- Baltagi, B. H. (2008), «Econometrics», *Springer-Verlag*
- Boyle, G. E. and McCarthy, T. G. (1997), «A Simple Measure of β -Convergence», *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Vol. 59 (2), pp. 257-264
- Boyle, G. E. and McCarthy, T. G. (1999), «Simple measures of convergence in per capita GDP: a note on some further international evidence», *Applied Economics Letters*, Vol. 6, pp. 343-347
- Calmfors, L. and Holmlund, B. (2000), «Unemployment and economic growth: A partial survey», *Swedish Economic Policy Review*, Vol. 7 (1), pp. 107-153
- Forbes, K. (2000), «A Reassessment of the Relationship Between Inequality and Growth», *American Economic Review*, Vol. 90 (4), pp. 869-887
- Im, K. S., Pesaran, M. H. and Shin, Y. (2003), «Testing for unit roots in heterogeneous panels», *Journal of Econometrics*, Vol. 115, pp. 53–74
- Kaldor, N. (1955), «Alternative Theories of Distribution», *Review of Economic Studies*, pp. 83-100
- Kerem, K., Püss, T., Viies, M. and Maldre, R. (2008), «Health And Convergence Of Health Care Expenditure In EU», *International Business & Economics Research Journal*, Vol. 7 (3), pp. 29-43
- Levin, A., Lin, CF. and Chu, CSJ. (2002), «Unit root tests in panel data: Asymptotic and finite-sample properties», *Journal of Econometrics*, Vol. 108, pp. 1–24
- Li, H. and Zhang, J. (2007), «Do high birth rates hamper economic growth?», *Review of Economics and Statistics*, Vol. 89 (1), pp. 110-117
- Mirrlees, J. A. (1971), «An Exploration in the Theory of Optimum Income Taxation», *Review of Economic Studies*, Vol. 38 (2), pp. 175-208

- Mitrakos T. (2013), «Inequality, poverty and living conditions in Greece: Recent developments and prospects», *Social Cohesion and Development*, Vol. 8 (1), pp. 37-58
- Mitrakos, T. (2014). «Inequality, poverty and social welfare in Greece: distributional effects of austerity», *Working paper 174*, Bank of Greece
- Pesaran, M. H., Shin, Y. and Smith, R. J. (2001), «Bounds testing approaches to the analysis of level relationships», *Journal of Applied Econometrics*, Vol. 16, pp. 289–326
- Rowlingson, K. (2011). «Does income inequality cause health and social problems?», London
- Sala-i-Martin, X. (1996), «The Classical Approach to Convergence Analysis», *Economic Journal*, Vol. 106, pp. 1019-1036
- Spatial impacts of multimodal corridor development in gateway areas: Italy-Greece-Turkey: Profile: Region of Epirus. Ανακτήθηκε από: http://gkafkala.webpages.auth.gr/site/wp-content/uploads/2018/03/Regional-Profile_Epirus.pdf
- Tsakoglou P. (1993), «Aspects of inequality in Greece: Measurement, decomposition and inter-temporal change: 1974, 1982», *Journal of Development Economics*, Vol. 40, pp 53-74

Ελληνόγλωσση

- Αργεΐτης, Γ. & Νικολαΐδης, Ε. (2019). *Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας :Πρόταση πλαισίου ανάπτυξης*. Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε. Ανακτήθηκε από: https://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2019/07/PKM_e_book.pdf

- Δεδουσόπουλος, Α. (2000), «Θεωρίες της ανεργίας», Εκδόσεις Τυποθείτο, Αθήνα

- Δριτσάκης, Ν. (2014), «Ανεργία και Οικονομική Ανάπτυξη: Μια Εμπειρική Έρευνα για την Ελλάδα», Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
- Καλογήρου, Σ. (2015), Περιφερειακή Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη και την Καταπολέμηση της Φτώχειας Συστημική καταγραφή υφιστάμενης κατάστασης: Οριοθέτηση στρατηγικών επιλογών στα πεδία της κοινωνικής ένταξης και της καταπολέμησης της φτώχειας, Αθήνα. Ανακτήθηκε από: https://www.perattikis.gr/wp-content/uploads/2016/02/%CE%A0%CE%95%CE%A3%CE%9A%CE%95_%CE%91%CE%A4%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%97%CE%A3_v1.3.pdf
- Κετσετζοπούλου, «Μ. Οικονομική ανισότητα: μια πρώτη προσέγγιση για τη μέτρησή της», Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 73(73), σελ. 140-161.
- Κουζής, Γ. (2011), «Η εργασία στη δίνη της οικονομικής κρίσης και του μνημονίου: Δέκα επισημάνσεις», Περιοδικό Ουτοπία Τευχ.97, Νοέμβριος - Δεκέμβριος, Αθήνα
- Λιανός, Θ., Παπαβασιλείου, Α., & Χατζηανδρέου, Α. (2011), « Αρχές οικονομικής θεωρίας: Μικροοικονομία, Μακροοικονομία», Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων
- Μητράκος, Θ. (2000), «Οικονομικές Ανισότητες στην Ελλάδα: Μέτρηση, Δομή, Διαχρονικές Μεταβολές και Διεθνείς Συγκρίσεις», Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
- Μητράκος, Θ., Πανοπούλου Γ. & Τσακλόγλου Π. (2002), «Οικονομικές ανισότητες και φτώχεια στην Ελλάδα: Ποσοτικές διαστάσεις του προβλήματος», στο: Θ. Πάκος (επιμ.) Κοινωνία των 2/3, σ.σ. 255-78, Πάντειο Παν/μιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Μητράκος, Θ. (2004), «Εκπαίδευση και Οικονομικές Ανισότητες», Οικονομικό Δελτίο, τεύχος 23, σ.σ. 33-55, Τράπεζα της Ελλάδας

Παπαθεοδώρου, Χ., Δαφέρμος, Γ., Παπαδοπούλου, Ε. & Σακελλαρίδης, Γ. (2010), «Οικονομική μεγέθυνση, ανισότητα και φτώχεια : Θεωρητικές και εμπειρικές προσεγγίσεις», Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων

Διεθνής ανάπτυξη. Ανακτήθηκε από:

https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/3944/3/15465_chapter07.pdf

Γνώμη 210 της Ο.Κ.Ε για τη 'Φτώχεια' (Ιανουάριος 2009) σελ. 18-22. Ανακτήθηκε από:

http://www.oke.gr/sites/default/files/op_210.pdf

Γνώμη 210 της Ο.Κ.Ε για τη 'Φτώχεια' (Ιανουάριος 2009) σελ. 22-23. Ανακτήθηκε από:

http://www.oke.gr/sites/default/files/op_210.pdf

ΙΝΕΓΣΕΕ, (1996): «Κοινωνικές επιπτώσεις», ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ, τ.20 σελ,17

https://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2014/02/files/20-DECEMBRIOS_1996.pdf

ΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Ελληνική Οικονομία και Απασχόληση, Ετήσια Έκθεση 2019, Αθήνα

https://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2019/08/Ethsia_Ekthesi_2019.pdf

ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Ελληνική Οικονομία και Απασχόληση, Ετήσιες Εκθέσεις 1997-2012,

Αθήνα. Ανακτήθηκε από: <https://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2014/02/files/EKTHESH%2014.pdf>

ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ(1998-2016): Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση: Ετήσιες

Εκθέσεις, Αθήνα.

ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Ετήσια Έκθεση 2008, «Η Ελληνική οικονομία και η απασχόληση».

Ανακτήθηκε από: https://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2014/02/files/EKTHESI_10.pdf

Μακροπρόθεσμο Στρατηγικό Σχέδιο Βιώσιμης Ανάπτυξης, (2013), Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης. Ανακτήθηκε από: <http://www.pedamth.gr/files/ArticleID/174/MakroprothesmoPAMTH.pdf>

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας: Μέρος Α: Στρατηγικός Σχεδιασμός Σχέδιο (2015-2019). Ανακτήθηκε από: <https://www.pdm.gov.gr/wp-content/uploads/2016/02/sxedio-stratigikou-sxediasmou-pdm-2015-2019.pdf>

Μελέτη για την ανάπτυξη της Περιφέρειας Θεσσαλίας: Ενότητα II: Κοινωνικό – οικονομικά στοιχεία Θεσσαλίας (2013), Βόλος: Σύνδεσμος Βιομηχανιών Θεσσαλίας & Κεντρικής Ελλάδος. Ανακτήθηκε από: https://sbtse.gr/wp-content/uploads/2016/11/meleti2_enothta2.pdf

Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας: Ετήσια έκθεση ανταγωνιστικότητας και διαρθρωτικής προσαρμογής στον τομέα του τουρισμού για το έτος 2018 (2019). Ανακτήθηκε από: <https://insete.gr/wp-content/uploads/2020/04/%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CE%A3%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B5%CE%AC%CF%82-%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1%CF%82.pdf>

ΕΧ – ANTE Αξιολόγηση του Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος Πελοποννήσου 2014 – 2020 : Τα κυριότερα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά της Περιφέρειας Πελοποννήσου. Ανακτήθηκε από: <http://www.eydpelop.gr/2014-2020/wp-content/uploads/2017/10/pararthma-I-anartyziaka-xarakthristika.pdf>

Περιφέρεια Ιόνιων Νήσων: Ετήσια έκθεση ανταγωνιστικότητας και διαρθρωτικής προσαρμογής στον τομέα του τουρισμού για το έτος 2018 (2019). Ανακτήθηκε από:

<https://insete.gr/wp->

[content/uploads/2020/04/%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B1-](https://insete.gr/wp-content/uploads/2020/04/%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B1-)

[%CE%99%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CF%89%CE%BD-](https://insete.gr/wp-content/uploads/2020/04/%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CE%99%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CF%89%CE%BD-)

[%CE%9D%CE%AE%CF%83%CF%89%CE%BD.pdf](https://insete.gr/wp-content/uploads/2020/04/%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CE%99%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CF%89%CE%BD-%CE%9D%CE%AE%CF%83%CF%89%CE%BD.pdf)

Σχέδιο ΠεΣΠΚΑ Βορείου Αιγαίου (2018), Αθήνα. Ανακτήθηκε από:

<https://www.pvaigaiou.gov.gr/dyn/userfiles/files/pdf->

[diavouleysh/PESPKA_B_AIGAIΟΥ.pdf](https://www.pvaigaiou.gov.gr/dyn/userfiles/files/pdf-diavouleysh/PESPKA_B_AIGAIΟΥ.pdf)

Περιφέρεια Κρήτης: Ετήσια έκθεση ανταγωνιστικότητας και διαρθρωτικής προσαρμογής στον τομέα του τουρισμού για το έτος 2018 (2019). Ανακτήθηκε από:

<https://insete.gr/wp->

[content/uploads/2020/04/%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B1-](https://insete.gr/wp-content/uploads/2020/04/%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B1-)

[%CE%9A%CF%81%CE%AE%CF%84%CE%B7%CF%82.pdf](https://insete.gr/wp-content/uploads/2020/04/%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CE%9A%CF%81%CE%AE%CF%84%CE%B7%CF%82.pdf)

Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου: Ετήσια έκθεση ανταγωνιστικότητας και διαρθρωτικής προσαρμογής στον τομέα του τουρισμού για το έτος 2018 (2019). Ανακτήθηκε από:

<https://insete.gr/wp->

[content/uploads/2020/04/%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B1-](https://insete.gr/wp-content/uploads/2020/04/%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B1-)

[%CE%92%CF%8C%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%BF-](https://insete.gr/wp-content/uploads/2020/04/%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CE%92%CF%8C%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%BF-)

[%CE%91%CE%B9%CE%B3%CE%B1%CE%AF%CE%BF.pdf](https://insete.gr/wp-content/uploads/2020/04/%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CE%92%CF%8C%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%BF-%CE%91%CE%B9%CE%B3%CE%B1%CE%AF%CE%BF.pdf)

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

Statistical Yearbook of Greece (ΕΛΣΤΑΤ)

http://dlib.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/showdetails?p_cat=&p_topic=10007856

The World Bank

World Development Indicators

<https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/>

Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου

<https://perna.gr/el/notio-aigaio>

Ανεργία

<https://www.euretirio.com/anergia/>

Φτώχεια και οικονομική ανάπτυξη

<https://www.tanea.gr/print/2019/01/11/opinions/ftoxeia-kai-lfoikonomiki-anaptyksi/>

Ορισμός φτώχειας

<https://socialpolicy.gr/2012/11/%CE%BF%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%86%CF%84%CF%8E%CF%87%CE%B5%CE%B9%CE%B1%CF%82.html>